Bengt Arvidsson

Biskop Peder Winstrups diktverk *Den Danske Hornblæser* – politisk allegori och kristen emblematik

Stiftshistorisk småskrift
Lunds stift
nr 10 2018

© 2018 Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift och Bengt Arvidsson
Redaktör: Jan–Olof Aggedal
Tryckt i Lund
Grafisk form: Jan–Olof Aggedal
Foto framsida: © Malmö museum MM060063

Innehåll

Förord

Inledning sid. 6

Del I
Peder Winstrups diktverk i teologi- och kulturhistoriskt perspektiv

Berättelsen om guldhornet – och guldhornen sid. 9

Peder Winstrup och den samtida fornforskningen sid. 14

Peder Winstrup och Ole Worm sid. 15

Peder Winstrups författarskap sid. 22

Emblematik – vetenskap, poesi och gudomlig uppenbarelse sid. 26

Del II
Peder Winstrups tolkning av guldhornet och dess figurer

Guldhornet som symbol för Danmark sid. 32

Första cirkelns första rad sid. 34

Första cirkelns andra rad sid. 36

Andra cirkeln sid. 39

Tredje cirkeln sid. 40

Fjärde cirkeln sid. 42

Femte cirkeln sid. 43

Sjätte cirkeln sid. 44

Sjunde cirkeln sid. 46

Slutord sid. 47

Källor och litteratur sid. 49

Bildförteckning och bildrättigheter sid. 54

Förord

Den 18 november 2013 öppnades biskop Peder Winstrups kista i norra sidokapellet i Lunds domkyrkas krypta för ett omfattande tvärvetenskapligt forskningsprojekt. Projektet, som fick stor uppmärksamhet även internationellt, har närmare beskrivits av Per Karsten och Andreas Manhag år 2017.[1] I och med forskningsprojektet kom biskop Winstrup till allmänhetens kännedom på ett sätt som knappast någon annan biskop i stiftets historia åtnjutit.

Biskop Winstrup är främst ihågkommen för sin långa ämbetsperiod under vilken han fick uppleva nationsbytet år 1658. I historieskrivningen har hans förhållande till statsmakten före och efter freden i Roskilde diskuterats. I det sammanhanget har hans politiska allegori *Den Danske Hornblæser* från år 1644 återkommande refererats, och diktverket utgör den säkerligen mest kända skriften ur hans författarskap. Diktverket är en tolkning av figurerna på det guldhorn som hittades år 1639 i Gallehus i södra Jylland och som blev en dansk nationalklenod.

I denna småskrift vill jag närmare presentera detta diktverk utifrån den teologiska och kulturella miljö i vilken det tillkom. Särskilt uppmärksammas läkaren, samlaren och fornforskaren Ole Worm, som år 1641 hade författat en avhandling om hornet, och Winstrups kontakter med honom.

Småskriften är en vidareutveckling av min artikel som publicerades år 1993 i *Kirkehistoriske samlinger*: *Figurerna på guldhornet från Gallehus som gudomlig uppenbarelse. Ole Worms, Paul Egards, Envald Nicolaus Randulfs och Peder Winstrups tolkningsförsök*.

Lund den 5 december 2018.

Bengt Arvidsson

[1] Per Karsten & Andreas Manhag, *Peder Winstrup – historier kring en 1600-talsmumie.* Lund: Historiska museet vid Lunds universitet 2017.

Inledning

Peder Pedersen Winstrup tillträdde som biskop i Lunds stift år 1638. Han var då Christian IV:s hovpredikant vid Frederiksborgs slott i Hillerød. Hans ämbetsperiod kom att sträcka sig fram till år 1679. Endast två biskopar i Lunds stifts drygt tusenåriga historia kan uppvisa en något längre ämbetsperiod: biskop Ascer (1089–1137) och Wilhelm Faxe (1811–1854).

Peder Winstrup. Oljemålning, Lunds universitetsbibliotek.

Biskop Peder Winstrups ämbetsperiod inföll under en turbulent period i stiftets historia. Han utnämndes till biskop år 1638 av Christian IV och efter dennes död år 1648 blev han också trogen efterträdaren Frederik III. Den 5 mars 1658 i Helsingborg hälsade han i full ornat tillsammans med en delegation av präster Karl X Gustav välkommen till de i Roskildefreden nu till Sverige hörande danska landskapen Skåne och Blekinge. Efter tjugo år som dansk biskop skulle Winstrup i ytterligare drygt tjugo år förbli biskop i Lunds stift fram till sin död år 1679 men nu som svensk biskop under Karl X Gustav och sedermera Karl XI. I historieskrivningen föreligger olika uppfattningar om Winstrups förhållande till den svenska statsmakten efter år 1658, ett förhållande som knappast kan ha varit oproblematiskt. Lojalitet mot den svenska statsmakten var ofrånkomlig, frågan som rest

sig i historieskrivningen är om Winstrup i denna lojalitet gått längre än nödvändig diplomatisk anpassning.[2]

Om Winstrups syn på Sverige och svenskarna före år 1658 råder knappast tvivel utifrån hans författarskap. I december 1643 hade det så kallade Torstenssonkriget inletts, ett krig som helt överrumplat Danmark och Christian IV. Danmark angreps från två håll, en styrka under Lennart Torstenssons ledning drog från Tyskland för att ockupera Danmark via Jylland, en annan styrka under Gustav Horns ledning marscherade över gränsen till Skåne vid Markaryd i januari 1644. Under kriget lämnade Winstrup Lund tillsammans med domkapitlet och förlade sin verksamhet till det något säkrare befästa Malmö. I denna exil författade han sitt säregna latinska diktverk *Cornicen Danicus,* som samma år översattes av rektorn vid Malmö skola Peder Hermansen med titeln *Den Danske Hornblæser*.[3] Diktsamlingen har ofta lyfts fram som exempel på Winstrups svenskfientliga hållning före år 1658.

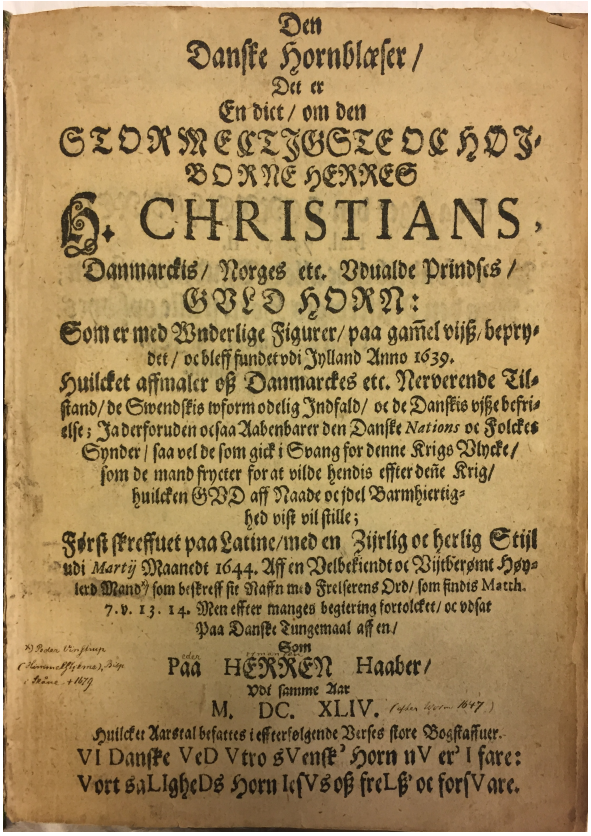
Den
Danske Hornblæser /
Det er
En dict / om den
STORMECTIGSTE OC HOI-
BORNE HERRES
H. CHRISTIANS,
Danmarckis / Norges etc. Vdualde Prindses /
GVLD HORN:
Som er med Wnderlige Figurer / paa gamel vijß / beprydet / oc bleff fundet vdi Jylland Anno 1639.
Huilcket affmaler oß Danmarckes etc. Nerverende Tilstand / de Swendskis vform odelig Indfald / oc de Danskis vißebefrielse; Ja derforuden ocsaa Aabenbarer den Danske *Nations* oc Folckes Synder / saa vel de som gick i Svang for denne Krigs Vlycke / som de mand fryeter for at vilde hendis effter dene Krig / huilcken GVD aff Naade oc idel Barmhiertighed vist vil stille;
Først skreffuet paa Latine / med en Zijrlig oc herlig Stijl udi *Martij* Maanedt 1644. Aff en Velbekiendt oc Vijstberømt Høylerd Mand / som bestreff sit Naffn med Frelserens Ord / som findis Matth. 7. v. 13. 14. Men effter manges begiering fortolcket / oc vdsat Paa Danske Tungemaal aff en /
Som
Paa HERREN Haaber /
Vdi samme Aar
M. DC. XLIV.
Huilcket Aarstal befattes i effterfølgende Verses store Bogstaffuer.
VI Danske VeD Vtro sVensk' Horn nV er' I fare:
Vort saLIgheDs Horn IesVs oß freLß' oc forsVare.

Titelsida till Winstrups diktverk Den Danske Hornblæser 1644. Lunds universitetsbibliotek.

[2] Historieskrivningen och det komplicerade förhållandet belyses ingående av Paul Erik Engelhardt, *Skåne mellem dansk och svensk. En undersøgelse af de nationale brydninger i Skåne stift i årene 1658 til 1679. Holdninger hos biskoppen og i præsteskabet*. København: Museum Tusculanums Forlag 2007.

[3] *Cornicen Danicus, seu Carmen de aureo serenissimi et illustrissimi Christiani, Daniæ, Norvegiæ etc. electi principis cornu, priscis et miris emblematibus conspicuo, in Cimbria invento anno 1639, præsentem Daniae faciem, seu rerum Danicarum statum, inexpectatam Suecorum irruptionem et certissimam Danorum liberationem ...* København 1644.

Den Danske Hornblæser utgör en tolkning av figurerna på det guldhorn som år 1639 hittats av en ung kvinna i Gallehus i södra Jylland. Enligt den längre undertiteln på Winstrups diktverk återspeglade hornets figurer Danmarks dåvarande tillstånd, svenskarnas oförmodade anfall men också det danska folkets synder.[4]

Guldhornet och särskilt de figurer som avbildades på hornet hade väckt stort intresse bland tidens lärda och flera skrifter utgavs där hornet beskrevs och där man försökte tolka figurerna.[5] Först ut var läkaren, samlaren och fornforskaren Ole Worm med sin år 1641 i Köpenhamn utgivna avhandling *De Aureo serenissimi Domini Christiani Qvinti Daniæ, Norvegiæ & c. electi Principis CORNU.* Utifrån Worms avhandling följde den holstenske prästen Paul Egards *Theologische vnd Schriffmaessige Gedancken / Vnd Ausslegung ueber das wunderbare / koestliche vnd kunstreiche guelden Horn.*[6] I oktober 1643 lämnade domprosten i Roskilde Envald Nicolaus Randulf sin skrift om hornet till tryck, *Tuba danica, Hoc est: Dissertatio Theologica, De Aureo Cornu in Cimbria invento.*[7] Sistnämndes skrift byggde liksom Egards på Worms avhandling och utkom år 1644, alltså samma år som Winstrups diktverk. Även Winstrups diktverk hade Worms avhandling som grund.

Det stora intresset för guldhornet sammanhängde med dåtidens allmänna intresse för fornlämningar, inte minst runstenar och runinskrifter. Detta intresse bildar också bakgrunden till Winstrups diktverk, ett intresse han anammat före Torstenssonkriget.

---

[4] *Den Danske Hornblæser / Det er En dict / om den STORMECTIGSTE OC HØJBORNE HERRES H. CHRISTIANS, Danmarckis / Norges etc. Vdualde Prindses / GULD HORN: Som er med Wnderlige Figurer / paa gammel viiss / beprydet / oc bleff fundet vdi Jylland Anno 1639. Huilcket affmaler oss Danmarckes etc. Nerverende Tilstand / de Swendskis wformodelig Indfald / oc de Danskis visse befrielse: Ja derforuden ocsaa Aabenbarer den Danske Nations oc Folckes Synder / saa vel de som gick i Svang for denne Krigs Vlycke / som de mand frycter for at vilde hendis effter denne Krig / huilcken GVD aff Naade oc idel Barmhiertighed vist vil stille; Først skreffuet paa Latine / med en Ziirlig oc herlig Stiil udi Martii Maanede 1644. Aff en Velbekiendt oc Viitberømt Høylerd Mand / som beskreff sit Naffn med Frelserens Ord / som findis Matth. 7. v. 13. 14. Men effter manges begiering fortolcket / oc vdsat Paa Danske Tungemaal att en / Som Paa HERREN Haaber / vdi samme Aar M. DC. XLIV.* København 1644.

[5] Arvidsson, 1993, s. 59–75.

[6] *Theologische vnd Schriffmaessige Gedancken / Vnd Ausslegung ueber das wunderbare / koestliche vnd kunstreiche guelden Horn / Des Durchlaeuchtigen / Hochgebornen Fuersten vnd Herrn / Herrn CHRISTIANI des fuenfften / zu Dennemarck / Norwegen / etc. Erwehlten Princen / welches nicht so gaar vor langen funden / vnd hierbey eigentlich abgebildet ist. Zu dem Ende an das Liecht gegeben / das Gottes wunderbare Wercke vnd Wege erkandt / vnd viel Menschen in ihrem Hertzen erbawet vnd gebessert werden,* Lüneburg 1642.

[7] *Tuba danica, Hoc est: Dissertatio Theologica, De Aureo Cornu in Cimbria invento, ceu tuba clangente, Deus Opt. Max. nos, qvi Regnum Daniæ incolimus, excitat ex infelici fecuritatis somno, ut immensa beneficia nobis & majoribus nostris divinitus collata grati agnoscamus: nefandam vero ingratitudinem & contumaciam nostram, qva iram Dei horrendam ac poenas gravissimas contraximus, serio deploremus, & culpam omnes apud ipsius tribunal per meritum Jesu Christi supplices deprecemur,* København 1644.

Tidens vetenskapliga diskussion om guldhornet och tolkningsförsök av figurerna tycks ha inspirerat Winstrup till hans något friare och tidsanpassade tolkning. Hans diktverk är inte bara av intresse som återspegling av den aktuella politiska situationen som präglades av Torstenssonkriget utan kanske än mer som återspegling av den teologiska och kulturella miljö som han var präglad av. I föreliggande småskrift om hans diktverk ligger tyngdpunkten på framför allt sistnämnda.

Del I
Peder Winstrups diktverk i teologi- och kulturhistoriskt perspektiv

Berättelsen om guldhornet – och guldhornen

Guldhornet som blev föremål för Winstrups diktsamling kan idag ses på järnåldersavdelningen på Nationalmuseet i Köpenhamn. Guldhornet dateras till 400-talet. Den som inte tidigare känt till hornets öde blir säkert något besviken efter att ha läst informationstexten. Hornet är en kopia och rekonstruktion, liksom ytterligare ett horn i samma monter.

Gallehushornen på Nationalmuseet i Köpenhamn. Det längre hornet är en kopia av hornet som hittades 1639.

Guldhornet hittades den 20 juli 1639 av en ung kvinna vid namn Kirsten Svendsdatter vid byn Gallehus i Slesvig. Ytterligare ett horn hittades ungefär på samma ställe år 1732. Kirsten Svendsdatter hade mist sina föräldrar i ung ålder och försörjde sig som knypplerska. Worm inleder sin avhandling med en ingående beskrivning av hur Kirsten Svendsdatter hittade och grävde fram hornet och hur hon tog hand om det tills det slutligen överlämnades till Christian IV i Glückstadt, en beskrivning som Winstrup återger i början av sitt diktverk liksom Egard och Randulf i deras skrifter. Kirsten Svendsdatter blev tidigt varse att hon gjort ett ytterst sällsamt fynd, och sökte närmare undersöka detta. När det stod klart att hornet var av guld överlämnades det enligt gällande bestämmelser till kungen. Hornet gavs sedan av Christian IV till sin son, tronföljaren ”den udvalgte prins” Christian. För att erhålla hittelön skulle en ansökan inlämnas till kungen. År 1920 påträffades Kirsten Svendsdatters ansökan i Danske Kancellis arkiv.[8] Prins Christian skulle behandla ansökan och kallade Kirsten Svendsdatter till sig som inför prinsen fick berätta hur hon hittat och hanterat hornet. Som tack fick hon en stor gåva enligt Worms beskrivning.[9] De ursprungliga källorna till själva fyndet utgöres alltså av dels denna skrivelse från Kirsten Svendsdatter, dels Worms beskrivning (som till del förmodligen bygger på skrivelsen från Kirsten Svendsdatter). Ytterligare uppgifter har lagts till i senare beskrivningar.

[8] Skrivelsen finns återgiven i Hans Brix, *Guldhornene fraGallehus. Med et tilläg om Gundestrup-Karret*. København 1949, s. 19–20. Se också Johannes Brøndsted, *Guldhornene. En Oversigt*. København: Nationalmuseet, 1954, s. 11.

[9] Winstrup 1644, s. Bii: ”Men (prinsen) lod oc hente Pigen til sig / som hafde taget det op af Jorden / oc der hun hafde Mundtlig flittig berettet ham om sagen / gaf Hende en stor foræring.” Worm 1641, s. Aiv: ”sed & vocatam ancillam, qvæ illud e terra eruit, ubi rem gestam præsens accuraté exposuisset, amplo ditavit honorario.”

Guldhornet kom att tillhöra det danska kulturarvet. Winstrups diktverk har säkert haft en viss betydelse för detta. Minnessten i Gallehus vid fyndplatsen.

Intresset för hornet var stort redan på 1600-talet, och när det andra hornet hittades år 1732 ökade intresset än mer. Båda hornen kom att ingå i Det Kongelige Kunstkammer, men natten mellan 4 och 5 maj 1802 stals båda hornen vid ett inbrott. Tjuven, falskmyntaren Niels Heidenreich, hann smälta ner båda innan han greps. Stölden väckte stor uppmärksamhet och förargelse. Hornen hade redan vid den här tiden fått också nationellt symboliskt värde. Strax efter stölden författade Adam Oehlenschläger sin dikt ”Guldhornene”, en dikt som anses banbrytande för romantiken i dansk litteratur.[10] Hornen fanns inte längre, men väl berättelsen. Berättelsen kom dels att handla om själva fynden och hornens dramatiska öden och dels om den berättelse som man menade kunde utläsas i figurerna på hornen. I den framväxande danska nationalromantiken fick

[10] Adam Oehlenschläger, *Digte.* Udgivet og kommenteret af Povl Ingerslev-Jensen. Oehlenschläger Selskabet, 1979.

berättelsen en given och framträdande plats. Hornet knöts nu framför allt till nordisk mytologi, så i en avhandling 1888 av Fredrik Sander.[11]

Genom Fredrik VII:s försorg gjordes kopior av hornen åren 1859–1860 utifrån teckningar för att ställas ut på nationalmuseet. Ytterligare kopior har gjorts senare. När det gäller hornet som hittades år 1639 utgjorde inte minst det kopparstick som Worm låtit göra till sin avhandling ett viktigt underlag. Härtill hade fornforskaren Christian Jürgensen Thomsen[12] vid nationalmuseet, som deltog vid rekonstruktionen, själv minnesbilder av hornen före stölden. Kopiorna var viktiga i första hand för att förmedla berättelsen vidare, om guldhornen som dansk nationell symbol. I det sammanhanget pryder den unga kvinnan Kirsten med guldhornet i sina händer Dansk Kvindesamfunds banér tecknat 1911 av konstnären Anna Munch i samband med kampen för allmän rösträtt för kvinnor. Samfundet grundades 1871.

Kirsten Svendsdatter med guldhornet, avbildad på Dansk Kvindesamfunds baner från 1911.

[11] Fredrik Sander, *Guldhornen från Gallehus i Slesvig. Nordens ypperste fornfynd upptäckta och åter förlorade. En mythhistorisk och arkeologisk undersökning*. Stockholm 1888.

[12] Christian Jürgensen Thomsen (1788–1865) var banbrytande för modernare arkeologi och känd bl. a. för indelningen av forntidens kulturer i de tre perioderna stenålder, bronsålder och järnålder.

Till berättelsen om guldhornen (kopiorna) kan tilläggas, att de så sent som 2007 också utsattes för en stöld. Detta i samband med att de var utlånade till en utställning i Jelling. Polisen lyckades dock spåra de skyldiga, och hornen kunde återföras till nationalmuseet. Samma år hade en familjefilm med just titeln *Guldhornene* premiär. Berättelsen kretsar här kring de nordiska gudarna Tor, Loke, Idun och Heimdall, i nationalromantisk anda.

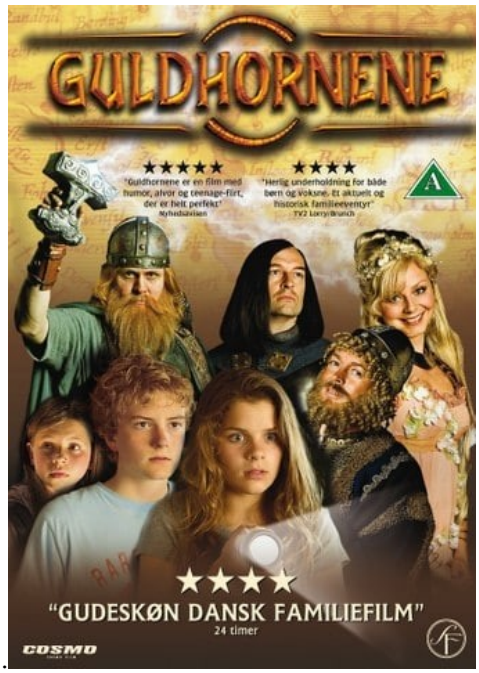

En familjefilm om guldhornen hade premiär år 2007 – berättelsen lever vidare!

Berättelsen lever alltså vidare, med nya inslag och ytterligare dramatik. Men början till berättelsen är att finna hos Worm och övriga nämnda skribenter. Utgångspunkten fanns hos Worm, men frågan är om inte just Winstrup haft den största betydelsen för berättelsens utveckling och fortlevnad. Genom hans diktverk lades en grund för också ett mer nationellt men samtidigt friare tänkande kring hornet. Hornet som sådant symboliserade Danmark och kring detta kunde en berättelse om Danmark byggas upp där gränsen mellan fakta och fantasi suddats ut. Översättningen av diktverket till danska av Peder Hermansen utgör också den första versionen av berättelsen på danska, vilket gjorde den mer lättillgänglig för gemene man än Worms i första hand vetenskapliga avhandling som var på latin.

Peder Winstrup och den samtida fornforskningen

Forskningen om fornlämningar och inte minst runstenar och runinskrifter hade blivit en etablerad del av forskningen vid Köpenhamns universitet i början av 1600-talet. Forskningen återspeglade sig också i kungliga påbud. Enligt ett brev till alla biskopar i Danmark och Norge daterat den 11 augusti 1622 från Christian IV skulle prästerna i de olika socknarna och kontrakten upprätta beskrivningar av och förteckningar över befintliga fornlämningar:

> Vi Christian IV etc. bede Eder og ville at I eders mueligste Flid anvender, allevegne udi Eders Stift at opsøge og antegne alleslags Antiqviteter og Documenter efter medfølgende Fortegnelses Indhold, og at I saadanne med Flid lader optegne og engang inden Paaske førstkommendes udi vort Cancellie laader indlevere.[13]

Särskilt viktigt var det att dokumentera runinskrifter.[14] Beskrivningarna skulle inskickas till Kancelliet, det vill säga den kungliga administrativa enheten. När det gäller Lunds stift finns idag i Rigsarkivet i Köpenhamn beskrivningar från ungefär hälften av kontrakten i Skåne och Blekinge bevarade, liksom beskrivningar från Bornholm. En inte så ringa del av de insända beskrivningarna tycks alltså under årens lopp ha gått förlorade. Fliten som Christian IV ville se i sammanhanget har knappast heller varit den bästa i en del kontrakt, och man kan förmoda att flera kyrkoherdar underlåtit att göra beskrivningar. Bevarade beskrivningar vittnar dock om att en del kyrkoherdar också med stort intresse och ”med al Flid” tagit sig an uppgiften. Ett exempel utgör kyrkoherden i Hyby Jakob Christensen Nold med beskrivningen av Hybystenen, en sten med runinskrifter och med en bild av en hjort, som han år 1624 lyckades få fram ur ett gärde. Någon uttydning av runinskriften lyckades han dock inte med utan konstaterar: ”Huad denne steen Betÿder, er ingenn Som wed.”.[15]

---

[13] John Tuneld, *Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624*. Lund 1934, s. IX.

[14] Tuneld s. IX–X: ”Skal alle Runebogstaver skrevne eller i Steen, heele eller Stykker, eller Træ udhugne, eller paa Metalbelter, og saadanne opsøges, og med Antegnelser hvor de ere at finde, og en rigtig nøiagtig Afskrift af dennem hid forskikkes, og kan Lineamenta med Kride paa Stenene bedst drages og siden aftegnes, og Provsterne og Præsterne forelægges med al Flid strax derom at forfare, og endelig Beskeden til Bisperne fremskikke, som strax skal det udi Cancelliet indskikke.”

[15] Tuneld, s. 10–11, 214–215. Stenen står idag som fornminne vid Vismarlövs bygata.

Kyrkoherde Jakob Christensen Nolds teckning och beskrivning från år 1624 av Hybystenen.

Peder Winstrup och Ole Worm

Initiativtagare till Christian IV:s brev till biskoparna var Ole Worm, läkare och fornforskare vid Köpenhamns universitet, känd för eftervärlden bland annat genom sin omfattande samling av naturalier och antikviteter, Museum Worminianum.[16] Beskrivningarna skulle han använda som underlag i sina arbeten om danska runor och fornminnen. Winstrup hade kontakt med Worm redan före biskopstiden. År 1632 utnämndes Winstrup till professor i fysik vid Köpenhamns universitet där Worm efter flera studieresor i Europa verkat sedan 1613. Från 1624 och fram till sin död år 1654 var han professor i medicin. Winstrup tycks ha följt Worms arbeten också på ett mer konkret plan även efter tiden vid Köpenhamns universitet. Några exempel skall nämnas här. Under sin tid som hovpredikant på Frederiksborgs slott hade Winstrup erhållit två manuskript för synpunkter men dröjt med genomläsningen. Eftersom Worm dock var i färd med förhandlingar angående utgivningen skrev han ett brev till Winstrup den 4 juli

[16] Se bl.a. H. D. Schepelern, *Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse*. København 1971, samt Bengt Arvidsson, *Naturlig teologi och naturteologi. Naturen som bild i dansk fromhetstradition omkring år 1600*. Studia Theologica Lundensia, 45. Lund: Lund University Press, 1990.

1636 där han hövligt påminde Winstrup om genomläsning och synpunkter.[17] Svaret kom några dagar senare från Winstrup, daterat 6 juli 1636. Hans tjänstgöring vid hovet hade tyvärr förhindrat en närmare genomläsning, men huvudlinjerna i skrifterna hade Winstrup med stor uppskattning tillägnat sig. Winstrup hade funnit skrifterna lämpliga att ge ut, vilket han också skulle nämna för kungen. Om möjligt skulle han också skaffa Worm mer material från sitt bibliotek eller från de kungliga skattkamrarna.[18]

Kontakterna med Worm och andra forskare vid Köpenhamns universitet fortsatte även efter det att Winstrup flyttat till Lund. Professorn i teologi vid universitetet sedan år 1635 Hans Hansen Resen (son till Hans Poulsen Resen) var Winstrups svåger, och av ett brev att döma från Worm till Winstrup hade svågern och Winstrup i samband med flyttningen till Lund gått igenom det gamla biblioteket från Hans Poulsen Resen. Här hade man funnit en bok skriven med runor som lovats Worm men som hamnat i Lund tillsammans med Winstrups egna böcker. I ett brev ber Worm ödmjukt Winstrup om att få låna denna skrift. Brevet skrevs i slutet av år 1638, det år Winstrup flyttade till Lund.[19] Efterföljande år skickade Winstrup upplysningar om några fornsaker funna i närheten av Ystad till Worm.[20] I medföljande brev nämner Winstrup också att han vid det nära förestående kyrkomötet i Lund skall uppmana stiftets prostar och präster att ge akt på liknande fynd:

---

[17] *Breve fra og til Ole Worm I 1607–1636. Oversat af H. D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen*. København 1965, s. 372: ”Da jeg underhandler om Udgivelse af min Bog om Runeskriften, bedes du tilbagesende mig den; du kan faa den igen, hvis du ikke har læst den. Den anden om Mindesmærkerne haster det ikke med. Fortæl mig, om du har nogen Indvendinger, thi paa dette uopdyrkede Felt søger jeg gerne andres Raad.”

[18] *Breve fra og til Ole Worm I*, s. 372: ”Hoftjenesten har desværre hindret min Gennemlæsning af din hermed tilbagesendte Afhandling, hvis Hovedtræk jeg dog med Fryd har tilegnet mig og finder den højst værdig til Udgivelse, hvad jeg ved Lejlighed ogsaa vil fortælle hans Majestæt, som er en stor Elsker af vore Oldsager. Ogsaa den anden Afhandling om Mindesmærkerne tilbagesender jeg. Jeg vil gerne, om muligt, skaffe dig nyt Stof fra mit Bibliothek eller de kongelige Skatkamre.”

[19] *Breve fra og til Ole Worm II 1637–1643. Oversat af H. D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen*, København 1967, s. 111: ”Den højtberømte Dr. Hans Resen, din Svoger, har fortalt mIg, at der i den ældre Dr. Resens Bibliothek fandtes en Bog skrevet med Runer, hvllken I to i Forening venskabeligt har bestemt til mit Brug. Men da jeg hører, at den er bragt herfra sammen med dine andre Bøger, beder jeg indtrængende om, at du, hvis du ikke kan undvære den, blot nogen Tid vil indrømme mIg den til offentligt Gavn. Hvis der ved Hjælp af den blIver kastet noget Lys over vore Oldsager, lover jeg dig, at det ikke skal ske uden hædrende. Omtale af dig. Jeg er slet ikke i Tvivl om, at du beredvillig vil overlade mig den i Betragtning af den Hengivenhed, du altid har vist mig. Jeg nedbeder inderligt et meget lykkeligt Nytaar over dig og dine. Lev vel.”

[20] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 164: ”Højtforfarne Hr. Dr. Worm, Ven og højtærede Velynder! Jeg sender dig nogle ærværdige gamle Sager, uden Tvivl af de allerfineste, fundet paa nogle gamle Klippestykker, der er gravet op af Jorden i Nærheden af Ystad; dit Værk om Runeskriften synes derved at kunne beriges og oplyses. – – – Og hvis jeg kommer i Besiddelse af flere af den Slags Herligheder, som plejer at tiltale dig, vil

> Paa det forestaaende Kirkermøde vil jeg bede alle mine Provster og Præster drage Omsorg for at undersøge, hvorvidt lignende Ting kan findes frem ved Udgravnig af de Steder, som er mest navnkundige ved Mindet om Bedrifter.[21]

Museum Worminianum

I september år 1640 såg Worm för första gången det upphittade guldhornet från Gallehus. Det skedde vid ett tjänstebesök på slottet i Nykøbing Falster, dit hornet hade förts. I ett brev till läkaren Steffen Hansen Stephanius i Sorø avfattat strax efter besöket beskriver han sin fascination. Han hade till och med fått dricka ur hornet! Mest förundrade han sig över sammanställningen och uppbyggnaden av de ”Billeder og Hieroglyffer” som fanns på hornet. Worm delger också Stephanius sin plan att författa något om hornet: ”Siden har jeg ofte tænkt derpaa og har nedfældet noget paa Papiret.”[22] Redan i december samma år

---

jeg gerne sende dig dem; og jeg vil ovenikøbet uden Vægring gøre, hvad der kan være nyttigt for dig og Videnskabens fælles Tarv. Lev vel med din Hustru og dine Børn, som jeg og min Hustru venskabeligt hilser. Lund, den 2. December Aar 1639.” Angående vilka stenar, se Karsten & Manhag, s. 37–38.

[21] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 164.

[22] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 208.

meddelar Worm i brev till flera forskare i Europa, att tryckningen av hans avhandling om prinsens guldhorn nu är igång, bland annat till Thomas Bartholin i Paris[23] och till Henrik Fuiren i Padua[24]. Avhandlingen blev klar för distribution i januari 1641, och enligt ett brev daterat den 13 januari 1641 skickade Worm ett exemplar tillsammmans med några andra skrifter till läkaren Henrik Køster på Antvorskov slott.[25] Under våren 1641 erhöll sedan en rad forskare vid olika universitet i Europa avhandlingen. Det är inte osannolikt att avhandlingen vid den här tiden också kommit Winstrup till del. Winstrup nämns av Worm i nämnda brev till Køster från januari i en kort notis: ”Endnu er der ikke bragt mig noget fra Winstrup, men jeg skal straks lade dig faa, hvad han maatte sende.”[26]

I tackbreven som följde lovordades Worms avhandling till det yttersta, men i en del andra brev framgår också att viss kritik riktats mot Worms tolkningar, bland annat av professorn i juridik och moralfilosofi i Sorø Henrik Ernst.[27] Ernst hade hävdat att hornets ursprung inte var danskt utan vendiskt, vilket väckt Worms indignation trots hans i övrigt vetenskapliga intention. Härtill kom de skrifter som nämnts ovan och som visserligen byggde på Worms avhandling men med annan infallsvinkel när det gällde tolkningen av särskilt figurerna. I ett brev daterat januari 1643 från Henrik Motzfeld[28] i Wittenberg upplystes Worm om att en teolog vid namn Paul Egard utgivit en skrift om hornet.[29] Worm kände inte till skriften och i ett svarsbrev från mars 1643 skriver han att han ännu inte lyckats få tag i den. Han hade dock erfarit att skriften nyligen kommit till hovet eftersom den var dedicerad till prins Christian. En vän till honom hade också noterat att ”Omtalen deri af mig er ret hædrende”. Av titeln att döma kunde han också förstå att

---

[23] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 218: ”Nu har jeg ogsaa fuld Gang i Trykningen af min Fremstilling om den udvalgte Prins' Guldhorn, som blev fundet her for et Aar siden.”

[24] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 220: ”Afhandlingen om vor Fyrstes Guldhorn, der blev fundet her for et Aar siden, er i fuld Gang med at blive trykt.”

[25] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 224: ”Sammen hermed sender jeg et Eksemplar af min Afhandling om Prinsens Guldhorn; jeg beder dig tage vel imod den og udlægge alt i bedste Mening, hvis du bemærker, at I har, nogle Skunmlere hos Eder. Det er paa andres Tilskyndelse, jeg har paataget mig dette Atbejde, men med hvilket Held, vil Tiden vise. Gerstorff har lovet at ville overrække den til Prinsen, og jeg venter med Begærlighed paa, med hvilke Miner, han vil optage den. Jeg beder dig holde mig underrettet om Enkelthederne.”

[26] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 224.

[27] *Dansk Biografisk leksikon Bind IV*, s. 569–572. Angående diskusssionen om guldhornet, se vidare Mogens Bencard, *Den første guldhornsfejde*, i *Fortid og nutid* 1991:3, s. 159–174.

[28] Henrik Motzfeld var Ole Worms svåger. 1648 blev han konrektor i Lund och kyrkoherde i Arrie och Hököpinge 1671. Cawallin II, s. 64–66.

[29] *Breve fra og till Ole Worm II*, s. 422. Brevet hade Henrik Motzfeld som avsändare.

”Spørgsmaalet behandles theologisk”. Worm var alltså tillfreds med att skriften inte ifrågasatt hans forskning. Samma gäller den hösten 1643 färdigställda skriften av Enevold Nielsen Randulf i Roskilde, men denna skrift hade Worm redan före tryckningen fått ta del av. Också den gav en helt teologisk tolkning av hornets figurer, en tolkning som Worm långt ifrån delade. Han redogör för detta i ett långt brev daterat till 13 november 1643, men han uppskattade Randulfs teologiska intention att använda beskrivningen av hornet som kristen förkunnelse för gemene man.[30]

Randulfs skrift utkom våren 1644. Sannolikt är att Winstrup haft kännedom om Egards och Randulfs skrifter. När det gäller intentionen och tolkningen av figurerna kommer han när det gäller den kristna infallsvinkeln nära både Egards och Randulfs. Winstrups diktverk var klart i augusti 1644. Uppenbart hade Winstrup inte önskat komma i konflikt med sin gode vän Worm angående innehållet och hade därför skickat manuset till honom före tryckningen. Om Worm inte hade invändningar skulle han lämna det till Winstrups svåger Hans Resen som sedan skulle lämna det till boktryckaren.[31] Svaret kom från Worm några dagar senare. Efter några artiga ord inledningsvis om att diktverket väl stämmer in när det gäller de rådande förhållandena i tiden påpekar Worm en felaktig tolkning av en av figurerna. Påpekandet var viktigt enligt Worm eftersom Winstrups tolkning annars ”vilde med større Held kunne anvendes som Støtte for deres Opfattelse, der vil henføre det til kristne Kunstnere”, det vill säga som stöd för Egards och Randulfs tolkning att hornet tillkommit i kristen kulturmiljö.[32]

---

[30] *Breva fra og til Ole Worm II*, s. 486–487: ”Da jeg ser, at du heri har brugt dine Kræfter med saadant Held, at næppe nogen anden skal kunne fravriste dig Sejren,saa ønsker jeg dig tillykke og opfordrer dig til at gøre .flere bekendt med disse Overvejelser til Christi Ære og Fromheds Fremme i vort Folk. Det er saa langt fra, at jeg anser mig og mine Bestræbelser for modarbejdet, at jeg snarere glæder mig over behagelig Enighed, navnlig fordi jeg nu ser, at jeg har naaet det Maal, jeg satte mig: At give herlige Aander Lejlighed til yderligere Overvejelser vedrørende denne ædle Genstand. Lev vel og det til Kirkens Gavn!”

[31] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 48–49: ”Berømmeligste og højtforfarne Mand, højtærede og ønskværdigste Kollega, fordum ved Universitetet, nu i Domkapitlet! Gennem min Svoger, Hr. Dr. Hans Resen, overrækker jeg dig et poetisk Skrift af mig, omhandlende vor prinselige Naades Guldhorn, som ved Hieroglyffer og Billeder skildrer Urolighederne i vort haardt hjemsøgte Fædreland jeg sender det, for at du kan gennemse det før Udgivelsen, du, der som den første, og ikke uden Ros, har skrevet om samme Horn. Hvis der er noget, især om Stoffet og selve Sagen, hvorom du mener der skal gøres Bemærkning, saa beder jeg dig venskabeligt, at du ikke undlader at meddele mig det, da du jo er den kyndigste paa det Felt. Jeg vil gerne have, at du skynder dig med Læsningen af dette Digt, og at det efter endt Læsning atter leveres til min Svoger Dr. Hans Resen, for at det kan blive overladt en Bogtrykker til Offentliggørelse. Jeg skal paa min Side ikke ophøre med at tjene dig og dit Tarv.”

[32] *Breve fra og til Ole Worm III 1644 – 1654*, s. 49–50: ”Dit fine og fromme Digt om Guldhornet passer ret vel paa dette Aarhundredes Trængsler. Hvad den saglige Behandling af Stoffet angaar har jeg intet bemærket,

Uppenbart är att Worm redan från början hyst en viss tveksamhet till Winstrups skrift, men av vänskapliga skäl lät han den passera. Dessutom hade han ju fått den för genomläsning före tryck. I brev till Steffen Hansen Stephanius[33] i Sorø september 1644 konstaterar han nyktert att Winstrups diktverk är under tryckning samt att det med tanke på Danmarks nuvarande tillstånd inte är helt oävet.[34] I november samma år meddelar Worm Stephanius att Winstrups ”Tankedigt om Guldhornet” nu är under tryckning.[35] Worm träffade Winstrup i slutet av hösten 1644, i ett brev daterat december tackar Worm för samtalet de nyligen haft samt också för de föremål som Winstrup berikat hans samling med.[36] Förmodligen handlade det om ett par mässingsporrar som tillhört ärkebiskop Birger i Lund.[37]

Efter utgivandet skickades Winstrups diktverk av Worm till flera forskarkollegor i Europa, bland annat till professorn i poesi i Wittenberg August Buchner i mars 1645. Worms bifogade kommentar är något nedsättande, diktverket benämns Winstrups ”pipa” som stundom alstrar ”skorrande toner”. Dock hade Winstrup enligt Worm lyft fram något som väl stämmer när det gäller de rådande tidsomständigheterna med krigen. Worm ger nu också uttryck åt sin känsla att andra utnyttjat hans verk, bland annat just vännen Winstrup.[38]

Känslan hos Worm att Winstrup med flera utnyttjat hans verk formuleras i klartext i ett brev till läkaren Henrik Køster i maj 1645. Worm skriver först att han sett Winstrups

---

som var i Uoverensstemmelse med Forbilledet, undtagen at du ændrer Blomsterne i den første Ring til Kors, hvormed de intet har at gøre, bortset fra, at selve Bladene skærer hinanden med Stilkene overkors; ellers vilde de med større Held kunne anvendes som Støtte for deres Opfattelse, der vil henføre det til kristne Kunstnere. Større Slægtskab med Korset har de to sorte stjerneformede Huller paa den sjette Ring; dig forekommer de at være Fugle eller Fjerkræ. Thi disse, saa vel som de fem Gange tre Trekanter, der er aftegnet med sort Farve, angaar ikke Graveringen paa Hornet, men er Huller, som gaar igennem den første Plade, til hvilken Nytte ved jeg ikke; imidlertid er de meget forskellige fra Hornets øvrige Udsmykninger.”

[33] *Dansk Biografisk Leksikon Bind XVI*, s. 400–404.

[34] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 53: ”Om Guldhornet har Dr. Winstrup bragt et nyt Arbejde i Trykken, skrevet i heroisk Versemaal; han anvender de enkelte Billedfremstillinger paa Danmarks nuværende Stilling; paa mange Punkter er det ikke ueffent; inden Udgivelsen sendte han mig sit Manuskript.”

[35] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 63: ”Hos os trykkes nu Winstrups Tankedigt om Guldhornet; man ser, i hvilken Grad de Lærde stadig finder dette Emne værdigt til, at deres kostbare Tid anvendes derpaa.”

[36] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 66.

[37] Schepelern 1971, s. 337.

[38] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 92: ”Jeg sender en ny Betænkning om Guldhornet, skrevet af Biskop Winstrup i Lund; skønt hans Fløjte stundom frembringer noget skurrende Toner, synes han dog at have fremdraget visse Ting, som ikke passer helt daarligt til Tidsforholdene. Du ser, hvor let Trækdyrene lægger sig i Selen, naar Isen er brudt.”

avhandling om hornet innan den trycktes men ”kunde ikke andet end anerkende min Vens Overvejelser” eftersom ”han altid omtaler mig med Hæder”. Även om det fanns några småsaker där de inte var överens ville han dock inte ”yppe Trætte med ham derom”. Men som Køster såg så hade Winstrup med flera utnyttjat hans avhandling. Hade hans avhandling inte förelegat hade Winstrup och de andra ”maattet tie”.[39] I brevet till Køster anas nu också en viss nedstämdhet hos Worm: ”Men min tiltagende Alderdom og Tingenes nuværende svage Stilling volder mig Uro.” Han blickar i brevet tillbaka, gläds dock över att hans banbrytande avhandling om hornet kunnat användas av andra. Han ser inte snett på någon som i ärligt uppsåt använt sig av hans forskning.[40]

Ett halvår senare, i januari 1646, skev Worm till professorn och läkaren Herman Conring i Helmstedt. Han vädjar om dennes personliga synpunkter. Med sin avhandling hade han nämligen satt en stor sten, ”Klippeblok”, i rullning, det vill säga andra hade gripit tag i den och utvecklat den efter sina idéer. Någon (Randulf) hade behandlat ämnet teologiskt och belyst hornet och dess figurer utifrån Bibeln i förvissningen att hornet härstammat från en kristen kung. En annan (Winstrup) hade i diktens form sett hornet och dess figurer utifrån de rådande krigen som plågade landet. I Tyskland hade en viss teolog (Egard) hävdat att Bibeln och den kristna trons huvudpunkter kunde utläsas av hornets figurer.[41]

---

[39] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 111: ”Som du ser, udnytter han min Fremstilling: Havde den ikke foreligget, havde baade han og andre maattet tie. Saa let trækker Pramdragerne, naar Isen er brudt.”

[40] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 111: ”Jeg ser virkelig ikke skævt til nogen, der gaar ærligt tilværks uden at gøre Næsten Uret. Jeg lader Eftertiden og de kyndige dømme. Imidlertid glæder jeg mig over, at saa mange lærde Mænd i Gerningen anser dette Emne værdigt til, at deres gode Tid anvendes derpaa.”

[41] *Breve fra og til Ole Worm III*, s. 146: ”Men først og fremmest beder jeg dig venligt om privat at meddele mig, om du har gjort dig nogen Tanker om min Afhandling. Thi siden jeg først begyndte at bryde Isen derom, har der dels været Folk blandt vore Landsmænd, dels blandt Udlændinge, Italienere og Tyskere, som med Benyttelse af min Vejledning har taget fat paa at rulle denne Klippeblok. Der er en hos os (Randulf), som har behandlet denne Sag theologisk og herunder indpasset alt, hvad han i de hellige Skrifter har kunnet samle om Horn og om Billeder fundet paa Guld, i den sikre Overbevisning, at det er fremstillet af en af Danmarks Konger, som Ivar den hellige Kristendom hengiven. En anden (Winstrup) har i digterisk Form rettet sin Pen imod vore Tider og Urolighederne i de Krige, hvormed vi er blevet plaget. – – – I Tyskland hævder en vis Theolog (Egard), at de hellige Skrifters og den kristne Religions samtlige Grundsætninger indeholdes i de Billedfremstillinger; med hvor stort Held, maa andre bedømme. I Konigsberg har der ogsaa (efter hvad der er tilskrevet mig af de lærde Mænd der paa Stedet) været en, som svor dyrt, at der i disse Billedfremstillinger rummes en Anvisning til at fremstille de Vises Sten; men saa vidt jeg ved, har han endnu ikke fremsat sin Mening offentligt paa Tryk. Derfor beder jeg dig om, du fremragende Mand, ikke at holde skjult for mig, hvad Resultat du kommer til. Thi det er et saadant Emne, som tillader Gætninger, og hvor man kan være uenige uden at gøre Skaar i Venskabet. Men tilgiv mig, dersom jeg er noget besværlig med denne paatrængende Skrivelse; jeg tilbyder mine Gentjenester og er aldeles rede til hvadsomhelst.”

I sitt diktverk yttrar sig Winstrup inledningsvis om de olika tolkningarna av figurerna på guldhornet. Han hävdar här att den som inbillar sig att ha vetskap om konstnärens intention när det gäller hornet, och utan betänkligheter skriver detta som om det vore sanningen han har arbetat förgäves. Visserligen kan man hämta mycket från gamla berättelser, om horn och deras användning och utseende i allmänhet, men ingen kan utifrån sådana berättelser sluta något säkert om detta horn. Angående konstnärens egen mening och intention kan inget skrivas utan att det blir gissning. Om alltså någon skarpsinnig, antingen i fäderneslandet eller utomlands, skulle hävda, att han visste något om konstnärens mening, så måste han vara beredd på mothugg. Att nu skarpsinniga huvuden var för sig skulle kunna finna djupa förklaringar överensstämmande med konstnärens intention är alldeles orimligt.[42] I själva verket tycks Winstrup ifrågasätta Worms vetenskapliga förklaring och de vetenskapliga diskussionerna men också Egards och Randulfs. Kanske ligger detta bakom Worms reserverade hållning till Winstrups diktverk. Han har upplevt den mindre vetenskapligt seriös, och därför enligt brevet till Köster undlåtit att träta med honom. När det gäller Randulfs tolkning bemödar Worm sig att mer utförligt vederlägga den.

Under alla förhållanden har Winstrups intresse för fornforskning främst varit kopplat till Worms arbeten men också till den personliga vänskapen med honom. Även om ett visst gnissel kan märkas i en del senare brev men då i första hand om tjänstetillsättningar i Lund så tycks vänskapen dem emellan ha varit fast. Ole Worm dog 31 augusti 1654. Några år senare begränsade freden i Roskilde år 1658 kontaktmöjligheterna med Köpenhamns universitet, och Winstrup började nu istället förhandlingar med Karl X om ett universitet i Lund.

Peder Winstrups författarskap

I motsats till Worm men också Egard och Randulf skrev Winstrup sin tolkning av guldhornet i diktform inledningen undantagen. Diktverket skrevs på latin, varför den danska översättningen av Peder Hermansen alltså är färgad av också översättarens språkbruk och tolkning. Inledningsvis motiverar Winstrup att han valt poesins form. Det anstår inte en orator utan endast en poet att tolka. Det är en poets privilegium och frihet att förändra och tolka och att gissa. Därför väljer han att skriva om hornet i poesins form

[42] Winstrup 1644, s. Aiii–Aiv.

och inte på prosa. Winstrup tycks överhuvud haft en förkärlek för att skriva i poesins form, en förkärlek som han delade med många i hans samtid. Så är hans större arbete *Epigrammata*[43] också skrivet i poesins form och på latin. Arbetet utkom först i Jena år 1632, utvidgades senare och utgavs på nytt i Köpenhamn år 1653.[44] I första delen av *Epigrammata* presenteras de olika punkterna i den kristna tron och dogmatiken som epigram, andra och tredje delen har ytterst divergerande innehåll men utgöres till stor del av epigram över olika personer Winstrup kommit i kontakt med bland annat under sina studieresor men också anteckningar och reflektioner över olika ämnen och företeelser.[45] En bedömning av hans poetiska förmåga får lämnas utanför föreliggande småskrift. I *Dansk Biografisk Leksikon* konstateras: "Virkelig Digteraand vil man dog forgjæves søge i dette Hav af latinske vers."[46]

PETRI P. WIN-
STRUPII
EPIGRAMMATA
Olim Jenæ impressa,
Nunc ab Autore recognita,
locupletata, atq; ex voto
plurimorum denuo
edita
Hafniæ Anno 1654
Ubera tua sicut
botri vitis
Cant. 7
v. 8.

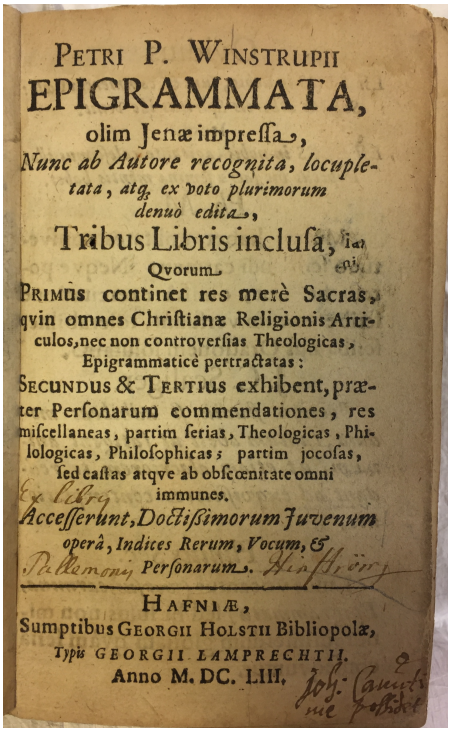
PETRI P. WINSTRUPII
EPIGRAMMATA,
olim Jenæ impressa,
Nunc ab Autore recognita, locupletata, atq. ex voto plurimorum denuò edita,
Tribus Libris inclusa,
Quorum
PRIMUS continet res merè Sacras, qvin omnes Christianæ Religionis Articulos, nec non controversias Theologicas, Epigrammaticè pertractatas:
SECUNDUS & TERTIUS exhibent, præter Personarum commendationes, res miscellaneas, partim serias, Theologicas, Philologicas, Philosophicas; partim jocosas, sed castas atqve ab obscœnitate omni immunes.
Accesserunt, Doctissimorum Juvenum operâ, Indices Rerum, Vocum, & Personarum.
HAFNIÆ,
Sumptibus GEORGII HOLSTII Bibliopolæ,
Typis GEORGII LAMPRECHTII.
Anno M. DC. LIII.

Frontespis och titelsida till Winstrups verk Epigrammata 1653. Lunds universitetsbibliotek.

På prosa utkommer år 1646 Winstrups tal vid synoden i Lund efter freden i Brömsebro, på latin och genom Peder Hermansens försorg också på danska år 1647 under titeln *Svenske-*

---

[43] *Petri P. Winstrupii Dani Epigrammatum libri tres*. Jena 1632.

[44] *Petri P. Winstrupii Epigrammata, olim Jenæ impressa, nunc ab autore recognita, locupletata atque ex voto plurimorum denuo edita, tribus libris inclusa*. København 1653.

[45] Se bl.a. exempel Karsten & Manhang, s. 23.

[46] *Dansk Biografisk Lexikon*, Bind XIX, s. 54.

Danske Krigs Under, der er, Guds underlige Gierninger, som den underlige Gud giorde i Danmarck, udi sidst forleden Feide.[47] Innehållsmässigt är skriften en fortsättning när det gäller de politiska förhållandena som beskrivs i *Den Danske Hornblæser,* men nu är det inte kriget som beskrivs utan freden. Genom Guds barmhärtighet och godhet hade Danmark skonats långt över förväntan. Sverige hade helt handlat på Guds vägnar, till danskarnas bot och bättring. Den svenskfientlighet som ofrånkomligt kan utläsas i *Den Danske Hornblæser* lyser principiellt med sin frånvaro, broderskärleken och den gemensamma lutherska tron grannfolken emellan framhävs. Även fredsvillkoren var ytterst gynnsamma. Danmark hade i kriget helt riskerat att gå under men genom Guds beskydd hade till och med Jylland och Skåne bevarats. Att ifrågasätta fredsvillkoren tadlas av Winstrup.

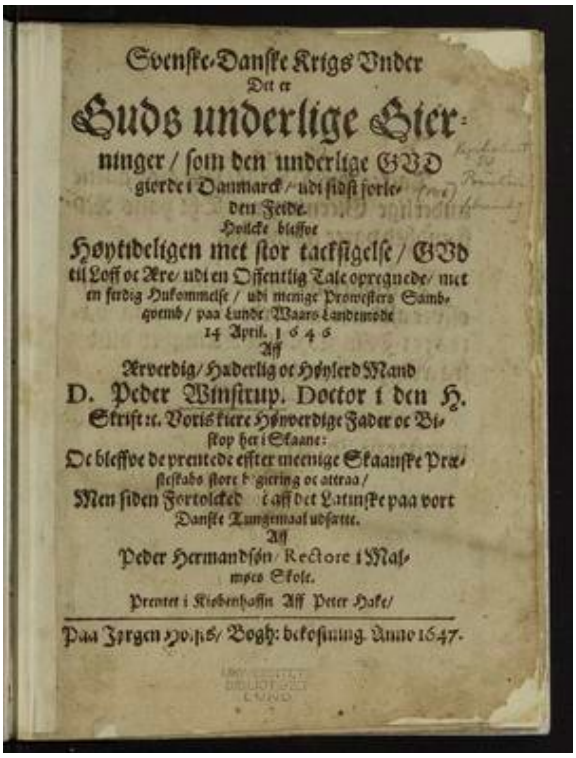
Svenske-Danske Krigs Under
Det er
Guds underlige Gier-
ninger / som den underlige GUD
gierde i Danmarck / udi sidst forle-
den Feide.
Hvilcke bleffve
Høytideligen met stor tacksigelse / GUd
til Loff oc Ære / udi en Offentlig Tale opregnede / met
en ferdig Hukommelse / udi menige Prowesters Samb-
qvemb / paa Lunde Waars Landemode
14 April. 1646
Aff
Ærverdig / Hæderlig oc Høylerd Mand
D. Peder Winstrup. Doctor i den H.
Skrift ꝛc. Voris kiere Høyverdige Fader oc Bi-
skop her i Skaane:
Oc bleffve de prentede effter meenige Skaanske Præ-
steskabs store begiering oc attraa /
Men siden Fortolcked oc aff det Latinske paa vort
Danske Tungemaal udsatte.
Aff
Peder Hermandsøn / Rectore i Mal-
møes Skole.
Prentet i Kiøbenhaffn Aff Peter Hake /
Paa Jørgen Nordis / Bogh: bekostning Anno 1647.

Titelsida till Winstrups tal vid synoden i Lund efter freden i Brömsebro, översatt till danska av Peder Hermansen och utgivet 1647.

[47] *Belli Svecico-Danici Thaumasia, seu Opera mirabilia, proximâ belli tempestate, ab admirabili Deo in Dania patrata ..., Recitata in Synodo Lundensi verna 14. Aprilis Anno M. DC. XLVI.* Översättning: *Svenske-danske krigs under det er Guds underlige gierninger, som den underlige Gud giorde i Danmarck, udi sidst forleden feide. Hvilcke bleffve høytideligen met stor tacksigelse, Gud til loff och ære, udi en offentlig tale opregnede, met en ferdig hukommelse, udi menige prowesters sambqvemb, paa Lunde waars landemode 14 april. 1646 aff ærverdig, hæderlig oc høylerd mand D. Peder Winstrup. Doctor i den H. Skrift zc. voris kiere høyverdige fader oc biskop her i staane: oc bleffve de prentede effter meenige skaanske præsteskabs store begiering oc attraa, men siden fortolckede oc aff det latinske paa vort danske tungemaal udsætte. Aff Peder Hermandsøn, rectore i Malmøes skole.*

Efter nationsbytet startade Winstrup i början av 1660-talet ett tryckeri på sin gård Värpinge utanför Lund.[48] Här kom sedermera hans kommentar till Matteusevangeliet att tryckas, en foliant i två band omfattande cirka 3000 sidor. Första delen som omfattade kapitlen 1-5 utkom år 1666, andra delen som omfattade kapitlen 6-10 kom år 1674. Kommentaren till hela Matteusevangeliet kom alltså inte att fullföljas.

Ett antal likpredikningar av Winstrup uteslutande hållna under ämbetsperioden som biskop föreligger också i tryck liksom några tal vid särskilda tillfällen, bland annat det tal han höll 1668 i samband med invigningen av Lunds universitet.[49] Talet vid invigningen av universitetet fyller 70 boksidor, varav flertalet direkt utgör en återgivning av befintliga kyrkoinvigningspredikningar från tidigare teologer. Bland dessa kan nämnas hans företrädares Mads Jensen Medelfars från invigningen av Trefaldighetskyrkan i Kristianstad.[50] Även om Winstrup inte nämner teologerna har han dock ett försvar för att inviga universitetet med ceremonier som annars är förbehållna kyrkoinvigningar.[51] Främst anger han som försvar att skolor och akademier överhuvud har mycket gemensamt med kyrkobyggnader.[52]

---

[48] Per S. Ridderstad, *Lundatryckerier*, i *Bokkulturen i Lund.* Kulturens årsbok, 1995 s. 64–65.

[49] *INAUGURATIONS PRÆDICKEN ANNO 1668, den 28. Januarij Paa CAROLI Dag / Der Regia Academia CAROLINA, eller Giøtha-Riges Kongelige Universitet udi Lund i Hertugdommet Skaane / udi en meget stor oc Folckriige Forsambling bleff indviiet / Effter Kongelig Mayestaetes naadigste Villie oc Befalning / holdet aff PEDER WINSTRUP D. Biscop offver Skaane Stifft*. Malmø 1668.

[50] Se vidare Bengt Arvidsson, *Till sakralt bruk. Kyrkobyggnaden i lundabiskopen Mads Jensen Medelfars (1579–1637) liv och teologi.* Lund 2012.

[51] Winstrup 1668, s. 12–13: ”Thi enddog intet findes udi den hellige Skrifft om Skolers oc Academiers Inauguration med solennitet oc synderlige Ceremonier, saasom vi læse om Kirckers Indvielser; nemlig om Tabernackelens Indvielse / udi anden Mose Bogs det 7. Cap. om Salomons Tempels Indvielse udi første Kongernes Bog i det 8. Cap. oc om den anden Tempels Indvielse udi Jerusalem / under den Persiske Konge Cyro, udi Esdræ Bog i det 6. Cap. Saa dog alligevel er det skielligt / sømmeligt / oc vel riimeligt / at saa vel Skoler oc Academier, som Templer oc Kircker / inaugureres solenniter, ia med de samme Ceremonier, som Templer eller Kircker pleyer at indvies med.”

[52] Winstrup 1668, s. 13: ”Thi Skoler oc Academier hafver stor Convenientz med Kircker / effterdi de ere Seminaria Ecclesiæ; det er / ligesom Plantebidder eller Plantehaffver / udi huilcke vngdommen ligesom Plantes / i det den der præpareres eller beredes til at tiene Gud i fremtiden udi hans Kircke.”

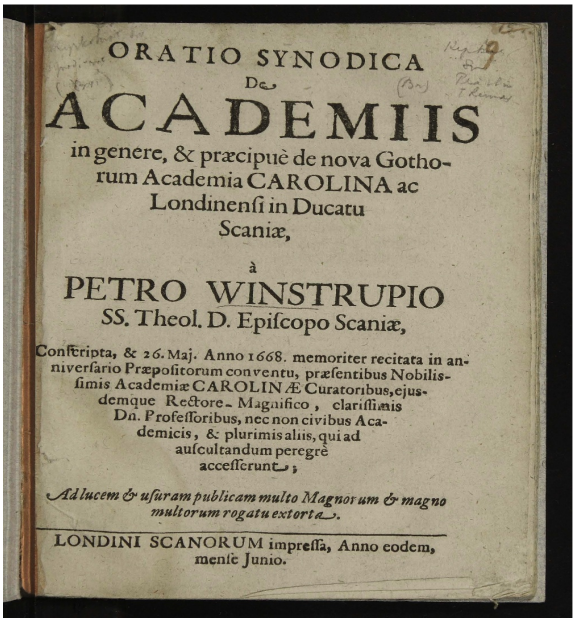

ORATIO SYNODICA
De
ACADEMIIS
in genere, & præcipuè de nova Gothorum Academia CAROLINA ac Londinensi in Ducatu Scaniæ,
à
PETRO WINSTRUPIO
SS. Theol. D. Episcopo Scaniæ,
Conscripta, & 26. Maj. Anno 1668. memoriter recitata in anniversario Præpositorum conventu, præsentibus Nobilissimis Academiæ CAROLINÆ Curatoribus, ejusdemque Rectore Magnifico, clarissimis Dn. Professoribus, nec non civibus Academicis, & plurimis aliis, qui ad auscultandum peregrè accesserunt;
Ad lucem & usuram publicam multo Magnorum & magno multorum rogatu extorta.
LONDINI SCANORUM impressa, Anno eodem, mense Junio.

Titelsida till Winstrups tal hållet år 1668

i samband med invigningen av Lunds universitet.

Emblematik – vetenskap, poesi och gudomlig uppenbarelse

I den längre undertiteln till Winstrups latinska utgåva av *Den Danske Hornblæser, Cornicen Danicus,* betecknas figurerna på guldhornet med begreppet emblem, på hornet fanns ”forntida och sällsamma emblem *(priscis et miris emblematibus)*”. Även Worm använder begreppet emblem men även hieroglyf. De två begreppen användes ofta synonymt under 1600-talet. I brevet som refererats ovan till Worm och som skickades före tryckningen använder Winstrup också begreppet hieroglyf. Guldhornet skildrade enligt Winstrup med hjälp av ”Hieroglyffer og Billeder” de oroligheter som drabbat Danmark.

Emblematik är en konstform som inte minst utvecklades under renässansen och barocken, och som hade stor genomslagskraft under 1600-talet men även under 1700-talet. I emblematiken förenades poesi och bildkonst. En figural framställning kombinerades med ett ordspråk eller epigram.[53] Inte minst växtsymbolik blev populärt.[54] Emblem blev under 1600-talet också vanliga som frontespis och titelsidor kunde också utformas som emblem.

[53] Se vidare Ingrid Höpel, *Emblem und Sinnbild. Vom Kunstbuch zum Erbauungsbuch.* Frankfurt am Main 1987.
[54] Bengt Arvidsson, *Själens örtagård. Trädgårdskonstens betydelse för bildspråket i uppbyggelselitteraturen omkring år 1600.* Studia Theologica Lundensia, 46. Lund: Lund University Press, 1991.

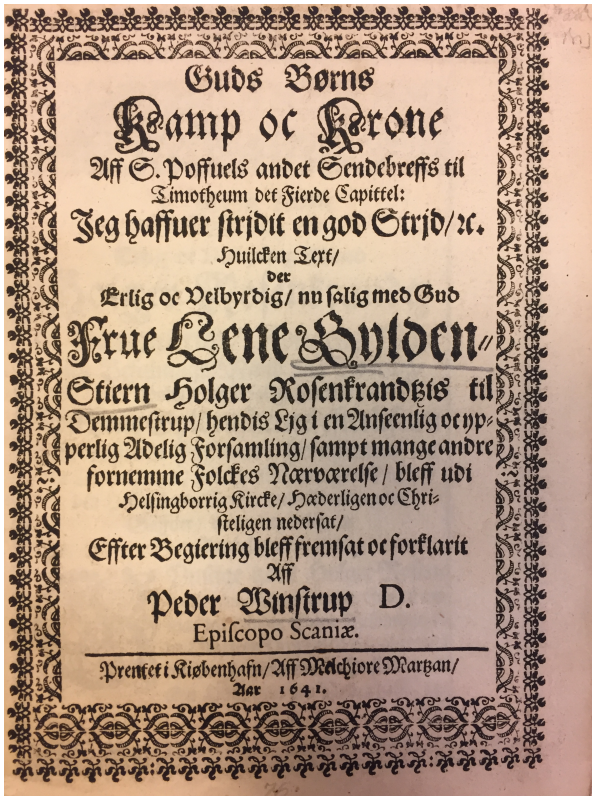

Guds Børns
Kamp oc Krone
Aff S. Poffuels andet Sendebreffs til
Timotheum det Fierde Capittel:
Jeg haffuer strjdit en god Strjd/ &c.
Huilcken Text/
der
Erlig oc Velbyrdig/ nu salig med Gud
Frue Lene Bylden/
Stiern Holger Rosenkrandtzis til
Demmestrup/ hendis Ljg i en Ansecnlig oc yp-
perlig Adelig Forsamling/ sampt mange andre
fornemme Folckes Nærværelse/ bleff udi
Helsingborrig Kircke/ Høderligen oc Chri-
steligen nedersat/
Effter Begiering bleff fremsat oc forklarit
Aff
Peder Winstrup D.
Episcopo Scaniæ.
Prentet i Kiøbenhafn/ Aff Melchiore Martzan/
Aar 1641.

Frontespis och titelsida till likpredikan av Winstrup utgiven 1641. Emblemet föreställer utdrivandet ur paradiset och yttersta domen i mitten med släktvapen på sidorna.

Hur man såg på emblematiken vittnar den svenske språkforskaren Abraham Sahlstedt (1716–1769) om. Han utgav år 1758 ett utförligt arbete om emblematik, *Sinnebildskonsten,* där han beskriver emblematikens ursprung och historik. Emblematiken sammanhängde för Sahlstedt med estetiken. Den var en vetenskap. Redan hos de äldsta fäderna och under patriarkernas tid var det brukligt att uttrycka sin mening figuralt och med liknelser. Gamla Testamentets författare begagnade sig mycket av paraboler liksom evangelisterna. Egyptierna hade sina hieroglyfiska figurer, som betecknade själva tingen innan bruket av bokstäver. Hos grekerna och romarna kom sedan bruket att skriva på ett retoriskt sätt med metaforer, allegorier och andra figurer. Emblematiken var en svår konst enligt Sahlstedt. Den främsta svårigheten låg enligt Sahlstedt i att utläsa betydelsen. Säkerheten när det gällde uttydningen av ett emblem byggde enligt Sahlstedt på människors observationer. Av dessa har man kunnat sluta ett visst system och på så sätt blev emblematiken – sinnebildskonsten – en vetenskap. Visserligen är inte alltid de emblematiska författarna överens. Detta berodde dock enligt Sahlstedt på att konsten inte helt bragts i ett riktigt vetenskapligt system, vilket han nu sökte göra genom sitt arbete.

Worms avhandling om guldhornet behandlar inte tolkningen av figurerna som det enda viktiga. Av hans skrift på 72 sidor ägnas endast en tredjedel åt tolkningen av figurerna. Han arbetar empiriskt utifrån sin samtid och är först mån om att redovisa så mycket katalogfakta som möjligt om fyndet och föremålet innan han går in på tolkningen av själva figurerna. Han lämnar uppgifter om fabrikationssätt, användningsområden, genomgång av själva ordet horn och dess etymologi, förekomst i klassisk, biblisk och germansk litteratur samt om runskrift. Detta var nödvändigt för att kunna göra en rätt tolkning av figurerna. När det gäller själva tolkningen utgår han från klassisk och biblisk litteratur men också från tidens hieroglyfiska och emblematiska verk. Bland hieroglyfböcker hänvisar han bland andra till Pierio Valeriano vars skrift *Hieroglyfer eller om Egypternas och andra folks heliga bokstäver* utgivits första gången 1556, men också till Horapollos från 400-talet men som utgivits 1419. Till dessa författare hänvisar Worm till exempel när det gäller figurerna i 5:e cirkeln (se nedan), där figurerna enligt Worm symboliserar visheten, spegeln där allt avslöjas, både födelsemärken och dolda rynkor.

Emblematiken eller hieroglyfiken ansågs under renässansen och barocken vara en del av det naturliga ljuset, det vill säga av vetenskap, mänsklig visdom och så vidare. Man förkastar inte konsekvent det hedniska utan har tanken om en viss rest av gudslikheten i alla människor efter syndafallet, en rest som framför allt visar sig i ett dygdigt liv och i det vetenskapliga tänkandet. Därför är det möjligt att använda symboler från antik litteratur. Redan Clemens av Alexandria såg en sådan förening av hedniskt och kristet tänkande. Worms tolkning av figurerna på hornet utgår från hans kunnande när det gäller språk, litteratur och emblematik. Han utgår från det jämförande material som står honom till buds både som vetenskaplig samlare och som litteratur- och språkkunnig och går egentligen inte utanför detta i någon egen ny spekulation. Att figurerna som helhet enligt honom är en allegori över människans elände och djuriskhet och förmaningar till dygd och goda seder söker han belägga utifrån sitt vetenskapliga kunnande. Han har en klar idé om att bilderna inte tillkommit i kristen kultur. Bildernas råhet tyder på att de är äldre och skall dateras till dansk förkristen tid. Kristendomens införande i Danmark sätter Worm till Harald Blåtands tid (kung ca 958–987).[55]

I motsats till Worm utgår Egard och Randulf i sina tolkningar från att hornet tillkommit i en kristen miljö. Hornets figurer handlar om kristen ikonografi, något som Worm klart

[55] Arvidsson 1993, s. 60–62.

avvisade blan annat i brev till Randulf.[56] Däremot lovordade Worm Randulfs förmåga att utifrån hedniska figurer föra fram ett genuint kristet budskap, liksom Paulus i Aten i Apg. 17 när han i sitt tal på Areopagen utgick från grekernas gudabilder, särskilt altaret åt en okänd Gud.[57] Randulf ser en fastare kristen ikonografi i hornets figurer, som består av följande emblem samtliga med anknytning till Bibeln: 1. ormen; 2. nakenheten; 3. klädnaden; 4. det människoliknande djuret eller den djuriska människan; 5. fisken; 6. gam och hök; 7. ryttaren; 8. käpp och stav; 9. svärd och båge; 10. yxa; 11. rep; 12; spegel; 13. stjärna; 14. lilja; 15. mask; 16. nakna ben; 17. hjärta samt 18. antalet nio.[58]

I sin skrift skriver Egard inledningsvis att Worms filosofiska tankar, ”efter de gamla filosofernas läror”, inte på något sätt misshagat honom utan fallit honom i smaken. Trots detta har han nu själv färdigställt en dissertation. Han påtalar i inledningen, att han nu tänker ge figurerna en något annorlunda tolkning eftersom han efter att flitigt ha betraktat figurerna läst ut högre och viktigare ting. Egards utgångspunkt är teologisk. Han utgår från Job 12:22: ”Gud blottar djupen, så att de inte höljs av mörker, dödsskuggan drar han fram i ljuset.” Med djupen förstår Egard djupa hittills förborgade ting både i naturens och nådens rike, ting som människan av sitt eget förnuft inte kan begripa men som Gud uppenbarar och drar fram i ljuset när rätt tid är inne. Det är alltså teologiskt den djupare uppenbarelsen i naturen det är frågan om, eller *Liber naturæ.* Hornets figurer är för Egard en sammanhängande undervisning om att lära känna sig själv, det vill säga människans tillstånd under gamla och nya födelsen, i Adam och i Kristus. Varje figur eller figurgrupp bildar utgångspunkt för en uppbygglig, ofta längre betraktelse eller predikan. Egard

---

[56] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 487: ”Men nu vil du sige, at de … udledes af ·disse Billeder, er i nøje Overensstemmelse med den hellige Skrift, saa at vi er nødte til at indrømme, at de er hentet derfra. Hvis man vilde anstille samme Forsøg med andre verdslige Malerier, skulde det være et Særsyn, om de il"'e ved kløgtig Udlægning kom til at passe.”

[57] *Breve fra og til Ole Worm II*, s. 486: ” Du synes mig at efterligne Sankt Paulus, hvor han i Apostlenes Gerninger Kapitel 17 saa Hedningernes Alter i Athen indviet til en ukendt Gud og ganske nærliggende tilpassede det sit eget Formaal ved at gribe det som Paaskud til at prædike om den sande Gud og til med Held at udsaa den kristelige Religions Sæd. Dygtigt og smagfuldt øser du af Israels levende Kilder, saa at jeg næppe tror, der kan være nogen, som med Rette kan savne noget af, hvad der fordres til en from Livsførelse.”

[58] Arvidsson 1993, s. 67.

använder termen hieroglyf, som för honom dock kommer att stå för ordets egentliga innebörd: helig skrift eller heligt tecken.[59]

Att i predikningar och betraktelser utgå från ting och händelser i vår värld, både vardagliga och särskilda, blev vanligt i förkunnelsen under 1600-talet. Ett typexempel utgör den tyske prästen Christian Scrivers (1629–1693) uppbyggelsebok *Gottholds fyrahudra tillfälliga betraktelser* som översattes till svenska år 1727.[60] Hos honom handlar det om en vardagslivets allegori och analogi. Symboliken är till för gemene man och bildtänkandet är i denna bok mycket konkret. En person vid namn Gotthold möter och betraktar på ett andligt sätt olika ting och situationer i den skapade världen. Det kan gälla i naturen, det kan gälla att betrakta konst och arkitektur. Det kan gälla att andligt reflektera över arbetslivets situationer eller över hemmets sysslor.[61]

Winstrup var inte främmande för ett sådant allegori- och analogitänkande. I en likpredikan hållen år 1640 beskriver han hur det eviga och timliga livet ”afmalis oc beskrifuis” i Bibeln.[62] När det gäller det himmelska så kan människan inte fatta och förstå det med sina ögon och öron med hänvisning till 1 Kor. 2:9: ”Vi förkunnar, som det står i skriften, vad inget öga sett och inget öra hört och ingen människa anat, det som Gud har berett åt dem som älskar honom.” När det däremot gäller det timliga livet som är förgängligt så beskrivs det i Bibeln utifrån vad våra ögon sett och vad våra öron hört, utifrån ting som lätt anammas i människors hjärtan. Så liknas vårt bräckliga liv här på

---

[59] Arvidsson 1993, s. 62–66. Se också Bengt Arvidsson, *Image of devotion and reflection of images in evangelical life of piety during the seventeenth and eighteenth centuries,* i *Images of Cult and Devotion*. København: Museum Tusculanums forlagm 2003, s. 305–312.

[60] Christian Scriver, *Gottholds fyra hundrade tilfelleliga betrachtelser, wid mångahanda konstiga och naturliga tings begrundande, och wid åtskilliga tilfellen til Guds ähro, sinnets förbettring och gudachtighetenes öfning hållna, vphemtade, vpteknade och med ett ömnigt register, samt en anledning, huru the wid sön- och högtidsdagars epistlars och evangeliers förklaring kunna brukas, försedda af m. Christian Scriver.* Norrköing 1727.

[61] Arvidsson 2003, s. 310–311.

[62] Winstrup 1640, s. Ai–Aii: ”Det ævige oc himmelske Liff / eller den Herlighed / som Gud haffuer beredt alle dennem der elske hannem / beskriffues udi den hellige Skrifft baade aff Esaia oc S. Poffuel saaledis: at den offuergaar alt det som Menniskens Øie haffuer seet / oc alt det som Menniskens Øre haffuer hørt / oc alt det som kand komme i noget Menniskis Hierte. Men tuert imod Menniskens Leffnet paa Jorden / som er et forgengeligt oc forfengeligt / et stacket oc besuærlige Liff / beskriffuis i den H. Skrifft aff de ting / som baade Menniskens Øie haffuer seet / oc Menniskens Øre haffuer hørt / ia aff de ting som letteligen kunde komme ind i Menniskens Hierte. Thi dette Liff kaldis io i Guds Ord aff de ting / som vi med vore Øine seet haffue / en Røg / en Damp / et Skib / en Løbere eller et Postbud / en Ørn / en Skygge / et Haandbred etc. Oc aff de ting som vi med vore Ørne hørt haffue / kaldes den udi Skrifften / et Vær / oc en Snack.”

jorden vid till exempel rök, dimma, båt, löpare eller ”postbud”, örn, skugga och handfull dagar enligt Winstrup.

När det gäller guldhornet så ser Winstrup det som en särskild uppenbarelse. Om detta dock primärt är ett retoriskt grepp eller djupare teologisk övertygelse kan diskuteras. Winstrups tolkning av guldhornets figurer är som nämnts inledningsvis en aktuell politisk allegori. Enligt Winstrup kan uttydningen av hornets figurer endast ske genom att i största andakt söka efter den högstes gudomliga vilja. Genom den helige Andes upplysning kan det uppenbaras vad figurerna föreställer. Poeterna har här ett företräde:

> Men os Poeter stedis / saadant at forrette: Thi ingen maa med os i nogen maade trette. .....
> De som nu har denne Aand / de kan Hornet grandske.[63]

När det gäller guldhornet märks dock en viss distans till en mer fixerad eller konsekvent bildtolkning hos Winstrup. Även om han klart menar, att Danmarks och danska folkets situation uppenbaras genom hornet, så gör han dock en reservation även när det gäller hans egen tolkning. Hans tolkning är ytterst också dikt och gissning, men att fyndet av hornet var ett särskilt Guds tecken betvivlade inte Winstrup. Det bekräftas enligt honom även av att en förening av Saturnus och Jupiter var för handen vid tillfället. Om Winstrup däremot menat, att det finns en gudomlig sanning, tolkningsbar i själva bilderna på hornet, är mer tveksamt. En sak var han inte i tvivel om: Gud hade utrustat honom med en poetisk begåvning. Med hjälp av denna poetiska begåvning skrev han diktverket, där han med den frihet just poesin gav honom diktat om vad hornets figurer skulle kunna betyda i rådande läge, som ett särskilt Guds tecken, ett tecken för att varna dansken för synden och väcka dansken till bot och bättring.

[63] Winstrup 1644, s. 2–3.

Del II

Peder Winstrups tolkning av guldhornet och dess figurer

Guldhornet som symbol för Danmark

Teckningen som Worm lät göra av guldhornets sju cirklar med figurer, här från Randulfs skrift. Lunds universitetsbibliotek.

Guldhornet symboliserade Danmark enligt Winstrup. Det första som syntes på hornet var nämligen nio hjärtan, och nio hjärtan symboliserar Danmark. Winstrup anser sig dock inte ha tid att skriva mer om just detta, men syftar naturligtvis på danska riksvapnet.[64] Nio hjärtan avbildas på hornets sjunde cirkel, och Winstrup hänvisar i marginalen till denna cirkel som behandlas i slutet av diktverket. Egendomligt nog för han här fram andra tolkningar när det gäller antalet nio (se nedan).

Att guldhornet symboliserar Danmark påvisas också enligt Winstrup genom att det betår av två delar, en inre del som är hel och utanpå denna en del bestående av flera led. Detta anger enligt Winstrup de två förenade rikena Danmark och Norge. Den inre delen som är hel anger Norge som ett geografiskt sammanhängande land. Den yttre delen består

[64] Winstrup 1644, s. 4: ” Danmarck vort Færne-Rige ved dette Horn forstaaes / Det første det bleff funden / Ni Hierter der paa saaes. Thi intet Rige merckis / med Hierter Ni / som Vort / Der om kun lit jeg skriffuer her / ieg vil være kort.”

av flera led, sammanlagt elva, vilket anger det egentliga Danmarks olika öar och områden: Sjælland, Jylland, Lolland, Fyn, Skåne, Langeland, Samsø, Bornholm, Læsø, Møn och Falster.[65]

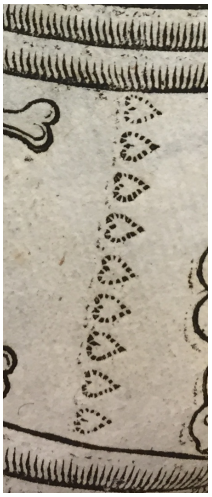

Nio hjärtan på danska riksvapnet och nio hjärtan på guldhornets sjunde cirkel.

Winstrup ser också en parallell till den unga kvinnan Kirsten Svendsdatter som hittade hornet. Hon hade namn efter Kristus. Samma namn bar dock också den unga drottningen i Sverige, på latin Kristina. När Winstrup skrev sitt diktverk var hon formellt fortfarande omyndig, först i december 1644 blev hon myndig vid sin 18-års födelsedag. Från 16-års ålder hade hon dock regelbundet deltagit i riksrådets sammanträden. Skall man förstå Winstrup rätt hade hon redan som omyndig riktat sina tankar mot Danmark. På några versrader skriver Winstrup att hon ”liksom” hittat hornet – Danmark – men tänkte behålla det. Hon griper tag i det med båda händerna, en hand på Jylland och en på Skåne. Kirsten Svendsdatter däremot höll endast hornet, hon tänkte inte behålla det. Hon förminskade det inte heller (som den unga drottning Kristina nu tänkte göra med Danmark genom att lägga under sig Jylland och Skåne), och hon sålde det inte utan lämnade hornet till kungen. Hornet – Danmark – hörde nämligen kungen (Christian IV och tronföljaren prins

[65] Winstrup 1644, s. 4: ”Thi Hornet har to Parter / to Parter som betyd To Riger / som en Konge / med Viissdom stor bestyr. Den inderste betyr det store Norske Rige / Huis bierge du ey kandst med snarhed offuerstige. Den inderste er heel fra øffuerst oc til enden Saa er oc Norge heel / ey skifft i Deele tuende. Den yderste aff Hornet paa Danmark peger vist / Som nu med Brøst erfarer sin Naboes store List. Den yderste er samlet aff mange Led oc Rom / ey alle lige store / oc ingen findis tom.”

Christian) till.[66] Drottning Kristina skulle dock också omsider få lämna hornet till den rättmätige kungen. Hon kommer att så få göra genom Guds befallning, alla Konungars Konungs, antingen genom fred eller svärd.[67] I historiskt perspektiv fick hon också släppa hornet. Så långt fick Winstrup rätt när det gällde denna förutsägelse! Genom freden i Brömsebro förblev Jylland och Skåne danska, dock ytterligare endast drygt tio år fram till freden i Roskilde år 1658. Då hade drottning Kristina redan abdikerat.

Första cirkelns första rad.

Inledningsvis tar Winstrup fasta på några allmänna drag när det gäller hornets figurer på första raden som till exempel de nakna människorna och ormarna. Människorna symboliserar danskarna, som enligt Winstrup är uppriktiga och inte kommer med söta, falska ord. Deras hjärtan är uppenbara för alla folk på jorden. De är inte svekfulla utan håller sina ord och deras tro och lag lovordas i alla länder. Ormarna däremot symboliserar svenskarna. Svenskens hjärta är uppblåst och svensken är trilsk på alla sätt. Munnen talar idel fred men inte hjärtat.[68] Liksom ormen som var trilskare än alla andra djur Gud skapat, till och med trilskare än människan som kom på fall genom ormen, så övergår svensken hela Europa i svek. Ingen kan som svensken ligga i lur när det gäller svek och falskhet. Det här har Djävulen lärt honom, inte en gång men flera tusen. Till och med turken själv hatar enligt Winstrup en sådan falskhet! Den inledande tolkningen präglas alltså av politiska och nationella invektiv.

---

[66] Winstrup 1644, s. 6: "Thi det er jo et Quindfolck / oc det er ey en Mand / Det er jo en deylig Pige / som ey føde kand (d.v.s. ogift): Jeg meen den Suendske Dronning / som Danmark lig´som fant / Hun heder ocsaa Kirsten / Christina paa Latin / Hues Frelser Christus heder / saa vel som din oc min. Hun fant det ungefehr / i Vester paa sin Reisse / I Øster ligesaa / der Oxen monne kneise. Hun Danmarck lig´som fant / med begge Hænder holder / Paa Jylland en / paa Skaane en; Synden det volder. Den Pige Hornet fant / hun holdt det / ey beholte / Hun det ey formindskede / hun det oc ey solte / Hun det Kongen fick igien / Kongen thi det eyde / Der fick hun Befalning paa / fick oc der paa Leyde."

[67] Winstrup 1644, s. 6–7: "Alle Kongers Konge den unge Dronning Hære Paa Fingrene skal slaa / at hun skal lade være Sit mæctige Forsæt: hun skal ey det beholde Det hun har lig'som fundet / Danske Riger bolde. Han skal befale hende att giffue dem igien Danmarckis store Konge / som er hans kiere Ven: Enten formedelst Freden / det vi lange heller saa / eller formedelst Suerdet / som ferdigt monne staa."

[68] Winstrup 1644, s. 8: "Som Slangen tredsker var end alle Diur Gud skabte / Ja oc end Mennisken / som bleff ved ham fortabte Saa offuergaar hand oc i Suig Europa gandske / Oc ingen kand / som hand / paa Suig oc Falskhed grandske."

Första cirkelns första rad, figur 1-4.

Figur 1 En Nøgen oc w-bevæbnet Mand midt imellem tuende Slanger.

Det nakna står i denna figurgrupp för det obeväpnade och detta mellan två ormar. Nakenheten bland ormarna betyder Danmarks nöd, men också att den nakne, dansken, hängt av sig rustningen. Han har aldrig haft i sinnet att använda den mot sin vän utan faller på knä och ropar till Gud om hjälp. Inklämdheten mellan de två ormarna betyder vidare att svenskarna i väster oroar Jylland och i öster Skåne.[69] Dansken ber om Guds hjälp.[70]

Figur 2 Tuende Mennisker / en paa huer side aff et Beest / som har Menniske Hofued / recker deres Hænder op mod Himmelen.

Figuren med besten med människohuvud men djuriska lemmar handlar om människans tillstånd, lemmarnas strid. Ansiktet är vänt mot himmelen i bön men med de övriga lemmarna lever människan bestialiskt. Winstrup tolkar här utifrån den kristna tron, inte politiskt.[71] Figuren uppmanar till daglig omvändelse och sorg över synden. Det är inte tillräckligt att blott be med många ord som munkarna.[72]

---

[69] Winstrup 1644, s. 11: ”Nøgen hand her findis / thi Harnisk hand ophengte / Thi hand aldrig / mod sin Ven / det at bruge tenckte. … See Suendsken / udi Vester / Jyderne nu plager / Paa Suendsken / udi Øster / Skaaningen og klager.”

[70] Winstrup 1644, s. 12: ”Som beder Gud om Redning i huert et Land oc Bye.”

[71] Winstrup 1644, s. 13: ”See / saa er oc vor Bøn: Vort Hoffuet vi opvender / Naar vi bedr / mod Himmelen / da vi Gud dog skender Med andre Lemmers Brug / naar vi som Bæster leffue / Oc intet acte ville Guds Apostlers Breffue.”

[72] Winstrup 1644, s. 14: ”Det er ey nock at bede / oc giøre mange Ord / Oc raabe høyt oc vraale / som Muncke giør i Chor.”

Figur 3 En nøgen Mand / som staar ret op med en nedvent Piil i venstre Haand / har på den høyre side en Slange at dragis med / huilcken vender Brodden til ham oc Sterten fra ham: På den venstre side en Griff / som staar paa en Fisk / oc hacker med Nebbet i Fisken.
Den nakne mannen är en jyllänning. Ormen liksom gripen (eller gamen?) är svensken, som bär sig åt mot jyllänningen som gripen mot fisken.[73]

Figur 4 Et forferdet Menniske staar oc iamrer sig imellem en Slange paa den høyre Side / som vender Brodden fra ham / oc Sterten til ham: Oc en Griff paa den anden Side / som flider en Fisk med Nebbet.
Ungefär samma innebörd som föregående figur, men handlar nu om Sveriges traktande efter Skåne. Ormen vänder sig i falskhet bort och låtsas att han inte vill skada men slår sedan till. Mannen med uppsträckta händer är enligt Winstrup dansken, from och bedjande.[74]

Första cirkelns andra rad
Första cirkelns första rad beskrev enligt Winstrup den olycka Danmark hamnat i genom anfallet från Sverige. När det gäller tolkningen av första cirkelns andra rad vänds blicken till det onda danskarna gör på grund av synden. Hade danskarna inte gett efter för det onda så hade olyckorna inte drabbat landet.[75] När Israels folk enligt 4 Mos. 21 bröt upp från berget Hor blev folket otåligt och klandrade både Gud och Moses. Då skickade Gud giftormar mot folket, och folket insåg sin synd. Moses fick då befallningen att sätta upp en kopparorm.

[73] Winstrup 1644, s. 15: ”Som Griifuen paa den Fisk / saa Suendsken paa god Jyde Træder / hacker / Jyden ey Freden nu kand nyde.”
[74] Winstrup 1644, s. 16: ”Suendsken var mod Jylland en tredsk forgifftig Slange; Ligesaa mod Skaane; hand giør os meget bange.”
[75] Winstrup 1644, s.18–19: ”Denne Cirkels første Rad Wlycken os beskreff; Denne Cirkels anden Rad det onde vi bedreff. Det onde vi bedreff er Aarsag til Wlycke / Ingen er end kommen frem som den kand udslycke … Du havde ey nu lidt det Onde / Læser fromme / Huis du ey haffde vilt det Onde effterkomme. … En skadelige Slange tiit dansk Mand dansk Mand er / Derfor nu oc Slangen er dansk Mand til Besuær.”

Första cirkelns andra rad, figur 1-6.

Figur 1 Et nøget Menniske sidder / oc med sammenlagde Hænder supplicerer (ber om hjälp) til en Slange / som vender sig fra ham / oc stopper Øret til for ham / oc densamme har bag sig en anden Slange som streber ham efter.

Den nakna människan är en hjälpsökande, som ber en orm om hjälp. Ormen är dock kall och bevekas inte, en annan orm lurar i bakhåll. Ormen som inte lyssnar symboliserar mångas hårdhet. Många är som ormen sträng och hård och plågar sin fattige landsman med obarmhärtig vrede. Många vill inte komma andra till hjälp när de borde. Den som skulle kunna göra något gott mot den fattige stoppar öronen till som en plågofogde.[76]

Figur 2 Et nøget Menniske sidder på Knæ / oc løffter sine Arme opad: oc bliffuis var at den venstre Hannd er aff hannem.

Mannen med den avhuggna handen symboliserar syndens straff. För Winstrup handlar det om att inte ha gett åt den fattige eller att ha varit svekfull.[77] Winstrup kopplar också figuren till Matteusevangeliets kapitel 6 där Jesus säger:

> När du ger allmosor, låt då inte stöta i basun för dig, som hycklarna gör i synagogorna och på gatorna för att människorna skall prisa dem. Sannerligen, de har redan fått ut sin lön. Nej, när du ger allmosor, låt då inte vänstra handen veta vad den högra gör.[78]

---

[76] Winstrup 1644, s. 23: "Ret denne her Figur paa mangens Haardhed klager; Mangen / som Slangen / er for streng / for haard / oc plager Sin fattig Lande-Mand / med ubarmhiertig Vrede / Oc vil ey / naar hand skal / til Hielpen være rede. Thi vi / som kand formaa imod den Fattige noget / Vi stopper Ørne til / er som en Plage-Foget."

[77] Winstrup 1644, s. 21: "En nøgen Mand nu følger / samme Last beklager / At Haardhed / Strenghed / Grumhed hannem meget plager / At Gud dog vilde sig derofuer snart forbarme. Hand viser frem en stump / at Haand er ham affskaaret / Oc hand sin Krafft oc Styrcke hart ad har forlaaret:"

[78] Winstrup 1644, s. 23: "Saa tiit din høyre hielper en fattig stackels Mand / See da til att venstre din affskaaren være kand. Lad det icke komme ud / lad det ingen vide / Det blir ellers dig til Synd / du maat der paa lide. See / der om minder os paa Hornet nøgen Mand vist / huis høyre Haand vi skuer / men haffuer venstre mist."

Figur 3 Et nøget Menniske sidder / oc med sammenlagde Hænder tilbeder en Kiepp eller en Staff.
Mannen med käppen på marken framför betyder att söka hjälp från fel ställe.[79] Man skall söka sin hjälp och räddning – käpp och stav – hos Gud.[80]

Figur 4 Et Bæstiske Menniske eller oc et vanskabt / med Menniskehoffuet oc Bæstiske Legeme / har om Halsen et ureent Reeb / paa huilcket en som er bag ham / drager.
Gestalten med människoansikte och djurkropp med rep om halsen och en bakom som drar bildar för Winstrup en motivgrupp. För Winstrup handlar det om den stränghet och hårdhet som de arma vederfares av deras övermän, som inte beaktar att Kristus själv är domare.[81] Rep betyder i Bibeln enligt Winstrup tyranni. Figurgruppen symboliserar många övermäns hårda stenhjärtan mot tjänstefolk och bönder.[82]

Figur 5 Et vanskabt med Menniskehoffuet oc Bæstiske Legeme / staar oc træder med Fødder på en Fisk: Hand vender sit Menniskehoffuet ned ad til Jorden / ligesom Bæster deris.
Gestalten med människohuvud och djurkropp som i föregående figur men som trampar på en fisk visar människans otacksamhet över Guds gåvor. Bland maträtter är fisk en av de angenämaste. Förlitar vi oss dock på denna världens goda och inte lyfter huvudet upp till Gud så blir vår tillvaro lika slipprig som att stå på en fisk.[83]
Figur 6 Et nøget Menniske tilbeder en Slange / som villigen oc venligen bøyer sig til hannem.

---

[79] Winstrup 1644, s. 24: "EN nøgen Mand tilbeder en Kiep / som ret opstaar / Venter Hielp aff samme Kiepp / naar icke vel tilgaar. Men att / at samme Kiep / på Jorden hos ham / findes / Oc icke ofuer ham: act ret: du maat det mindes. Huad betyr det andet / end at vi offte søger Hielp oc Redning aff de Ting / huilcke Skrifftens Bøger Os forbiuder / de vi har her hos os paa Jorden / Som icke er vore Gud / men skabte Ting er vorden?"
[80] Winstrup 1644, s. 25: "Men søg din Kiep oc Staff i Himmels høye Throne / Hos Gud / som lader sig med dig / ved Christ / forsone."
[81] Winstrup 1644, s. 27: "Paa denne her Figur heel smuct os aabenbares Den Strenghed oc Haardhed de Arme vederfares Aff deris Offuermænd / som icke ihukommer At Christus der udi vil selfuer være Dommer."
[82] Winstrup 1644, s. 27: "De Herrer HERREN gifuer / udaff sin milde Haand / Tienere oc Bønderfolck / de tænckeer strax paa Baand. De holder icke maade paa deris Strenghed stor / de sandtzer ey de ere selff tienere her paa Jord."
[83] Winstrup 1644, s. 31: "Thi Verdsens slibrig Gods / som Fisken / snart bortflyder / Vi hafue det i Dag / det Morgen andre nyder. Huo offuerflødig lefuer / oc sig saa forlader / Paa timelige Gods / den sig selff io hader. See / hand er snarlig Bæstet / paa Fisken her som staar / Med huilcken det paa sidsten heel meget ilde gaar. Med denne her Figur end minder Gud os Danske / At vi Guds Gafuers Brug tilfulde skulle grandske. De vi saa slemt missbruger. Ack at vi opvogner Saa mange som vi er / i alle Byer oc Sogner!".

Ormen som människan här tillber är kopparormen, det vill säga Jesus på korset. Figuren handlar om danskarnas bot och bättring genom Jesu försoningsdöd.[84] Winstrup påminner i sammanhanget också om att allmänna böndagar skall hållas på kungens befallning i Danmark.[85]

Andra cirkeln

Andra cirkeln, figur 1-5.

Figur 1 En Rytter / som er nøgen / skegget / gammel / oc har et Spiud i Haanden / oc seer op til Himmelen / hand lader Hesten rende offuen paa Slangerne / som neppelig siunes meere / oc ere ligesom forsvundne.

Åter har danskarna fått kraft och mod efter att på grund av synden ha varit försvagade.[86] Ryttaren är den nu åldrande kung Christian IV, den tappre hjälten.[87] Han betecknas som

[84] Winstrup 1644, s. 34: ”Danmark her omvendis / her Danmarck bedre blifuer: Hun faar her et andet Sind / Dieflen fra sig drifuer ” Människan gör bot, ”Jesus / som en Slange / Hengde paa et Træ for os / da vi vare bange /”.

[85] Winstrup 1644, s. 35: ”Til Jesum med all Mact / hun Hænderne oprecker /Mod Synden / som hun her bekiender / oc opdecker. Bededage skal holdes / som Kongen selff befall´I gandske Danmarcks Riger / foruden all forhall:”

[86] Winstrup 1644, s. 38: ”Gud vil Styrcke giffue de danske Kæmper bolde / Som tabte Modet før / oc vare ligesom kolde.Thi Gud for Syndens skyld tog Modet fra de Danske / de som pleyer Suendsken at temme uden Vanske: Omsider nu her effter forvissner Suendskens Gifft / Hans Styrcke icke spørgis i noget danske Stifft.”

[87] Winstrup 1644, s. 39: ”At Rytteren er skegget oc gammel oc der hos / See / det betyr vor Konge / aff Alder haffuer Roes. Han har jo leffuet længe / regierer mange Aar / ” ”Jeg mener ret til visse at denne tapper Heldt Som her paa Hornet findis vor Konge / som er meldt /.”

en kung som långt hellre vill ha fred än krig. Han har större lust att bygga tempel än att utgjuta blod i krig.

Figur 2 och 3 Tvende Soldater / blant huilcke den ene har Dægener eller andet saadant i begge Hænder : Den anden en spendt Bue : Begge søger Slangen / som har begynt at forsvinde.
De två soldaterna, den ene med värjor eller liknande i sina händer och den andre med spänd båge, fördriver fienden (Sverige) med vapen. Ormen beger sig långsamt iväg.

Figur 4 En Hind / eller et andet vilt Diur / render hasteligen /ligesom det vilde undløbe den med Buen.
Dansken jagar frimodigt svensken, som flyr som en förjagad hjort.[88]

Figur 5 En skegget oc gravitesk Mand i en lang Kiortel / oc lige som en Præst / holder et Horn i begge Hænderne.
Mannen iklädd lång kjortel – prästerlig dräkt – är obeväpnad och symboliserar freden. Hornet som prästfiguren håller har också ett direkt budskap till prinsen att han skall regera i Danmark efter Christian IV och smörjas till kung. Prinsen hade ju fått hornet av kungen.[89]

Tredje cirkeln

Den tredje, fjärde femte respektive sjätte cirkeln handlar sammanfattningsvis enligt Winstrup om att det åter kan bli onda tider för Danmark.[90] Den tredje cirkeln är en spådom om danskarnas förskräckliga seder och vrede.[91]

---

[88] Winstrup 1644, s. 43: "Her jager lig saa Dansken med et frimodigt Sind Den Suendske / som gir Flucten / som en forjaget Hind:"
[89] Winstrup 1644, s. 45–46: "Ey til Krig at føre / men Freden at udraabe / I Præsterlige Dract / oc icke med Krigskaabe. Hand har ey udi Hænder det ringeste Gewær / Huor med hand acter nogen at giøre meer besuær. ... En ynskelig Vdgang paa alle Ting betydes Med denne her Figur / oc Vaaben sønderbrydes. ... Men Gud hand skal befale at blæse i Fredens Horn /."
[90] Winstrup 1644, s. 49: "DEn Tredie / fierde / femte / oc siette Cirkel Paa Hornet staar tilbage / der paa ville vi vircke. Alle disse fire / see / med det Onde truer / Huorfore mig i Sindet skreckeligen gruer."
[91] Winstrup 1644, s. 49: Den tredie Cirkel spaar om Danskens Sæder leede / Om Danskens haarde Mod / om Danskens Biørne Vrede."

Tredje cirkeln, figur 1-4.

Figur 1 Et Menniske slar et andet Menniske ihiel / oc bærer det samme / aff sig ihielslaget / for Brystet.

En hemsk och otäck man har slagit en annan ihjäl, en landsman, och bär iväg den döda kroppen.[92] Winstrup varnar här för att man när freden väl är inne kommer börja kriga mot sina egna landsmän.[93]

Figur 2 En Centaurus, paa Hoffuedet et Menniske / men paa Kroppen en Hest / render: Den er et vilt oc galet Menniskis Contrafey.

Kentauren är en återspegling av ett vilt leverne, ogudaktigt och lössläppt.[94] Winstrup för fram ytterligare varningar till dansken efter den kommande freden. Noteras kan att Winstrup medvetet anknyter till en allmän symbolik när det gäller kentaurer: ”Centaurus altid / ligesom her / vilde Folck betyr / Wgudelige oc løse / som er som vilde Dyr.”

[92] Winstrup 1644, s. 49–50: ”Thi kommer først os fore en grum forfærlig Mand / En anden / aff sig slactet / i Brystet bære kand. Thi saa pleyer Mennisken Mennisken at dræbe / Saa skammer de ey sig hin anden effterstræbe.”

[93] Winstrup 1644, s. 50: ”Nu dansk Mand tag dig vare / naar nu Krigen endes / At du icke til en Krig imod din Landsmand / vendes.”

[94] Winstrup 1644, s. 51.

Figur 3 och 4 To vanskabte Ting / med Bæstiske Hoffueder oc Menniske Legeme / byder hin anden an: Det ene har et Wlffuehouet oc en Sabel i Haanden / det andet et Hundehofuet oc i Haanden en Øxe.

Monstren med människokroppar men med varg- resp. hundhuvuden vill ytterligare påminna danskarna om att bete sig väl mot sin nästa. När freden kommit och svenska vargar och hundar inte längre tillåts döda och skada danskarna så bör dansken noga se till att inte själv bli en varg eller hund för sin nästa.[95] Winstrup ser detta scenario framför sig när han betraktar hornet med den helige Andes ögon, men skulle önska att han häri hade fel.[96]

Fjärde cirkeln

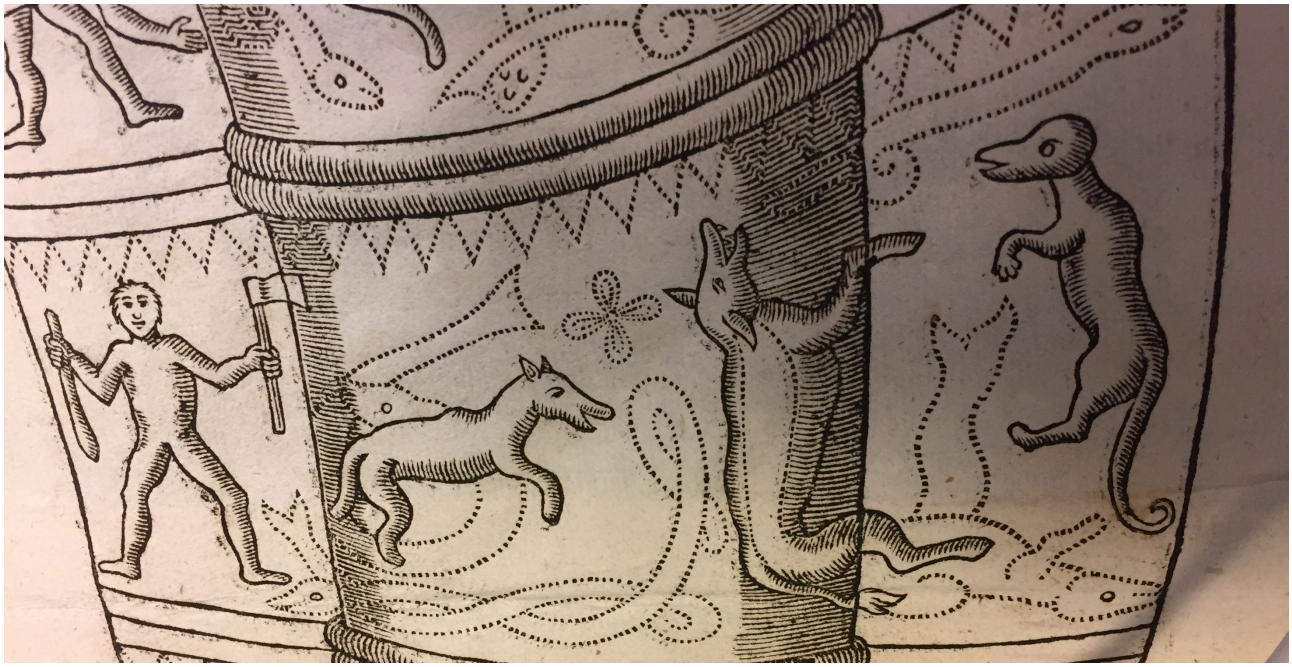

Fjärde cirkeln, figur 1-4.

[95] Winstrup 1644, s. 53: "O dansk Mand vocte dig / vil Gud dig Freden gifue ..... Du selff ey bliffuer Hund / ey Wlff imod din Næste /. "

[96] Winstrup 1644, s. 53: "Ja vocte dig / oc atter vocte dig / ia vocte. Jeg seer vist udi Syne / at du vilt saa vorde / Paa Hornet det ieg seer / thi ieg det gennemborde Med Aandsens skarpe Øyen. Dog ieg gerne vilde Oc her udi sla feyl / oc denne Wmag spilde."

Figur 1 Et Menniske staar ret op / har en Kiep eller Staff i den høyre Haand / men en Øxe i den venstre.

Också fjärde cirkeln varnar danskarna för ont leverne efter freden. Första figuren i fjärde cirkeln påminner om överhetens nödvändighet. Staven eller käppen är en påminnelse till överheten att för de fromma vara en from herde. Yxan i andra handen påminner undersåtarna om att underordna sig överheten, och anknyter till Paulus ord i Rom. 13:4: ”Det är inte för inte som överheten bär sitt svärd; den står ju i Guds tjänst som hämnare, för att vreden skall drabba den som gör det onda.”[97]

Figur 2, 3 och 4 Tre Diur her aabenbares: De to første vender sig fra den Mand / som i nest forgangen Figur er forklaret: Men det tredie og sidste vender sig lige imod ham.

Figurerna 2–4 sammanföres av Winstrup till en figurgrupp. De tre bestarna avbildar trotsiga och hårdnackade undersåtar, vänder sig från mannen i figur 1 som representerar överheten.[98] En del försummar lagen, gör inte det goda, andra strider direkt mot lagen.

Femte cirkeln

Femte cirkeln, figur 1–2.

[97] Winstrup 1644, s. 54: ”Thi Øffrighed / mod Fromme / from Hyrde være skal / Men streng retferdig Dommer / mod dem / sig giøre gal:”

[98] Winstrup 1644, s. 54: ”Det ere de traadtzige / haardnackede vnderdaner / som endelig ville følge deris onde Vaner.”

Figur 1 To Mennisker holder et Speyl / som er stafferet med mange Perler / for et Bæst / at det kand vel blifue sin Grumhed oc Slemhed var.

Två personer håller enligt Winstrup i en spegel vars ram är utsmyckad med pärlor. Med hänvisning till ”de lärda” kan spegeln inte betyda något annat än lagen som avspeglar det syndiga levernet.[99] De två personerna kan vara Moses och Aron, eller också prästerskapet.[100] Pärlorna är lagens bud.[101]

Figur 2 Slangerne som i de mellemste Cirkler / anden / tredie oc fierde / vare forsvundne oc borte / kommer her igien i fuld Skickelse / oc med sammenvente Brodde sig bemæctiger en vanmæctig Fisk.

Winstrup fruktar också när det gäller denna figur, att när väl Danmark får fred så kommer det bestialiska livet fram igen. Detta kommer i sin tur att få till följd att de svenska ormarna kommer tillbaka, ännu värre.[102] Winstrup tillägger att om det inte blir svenskarna så blir det andra fiender. Egendomligt nog skulle Winstrups spådomar och farhågor besannas år 1658!

Sjätte cirkeln

Winstrup inleder först på några rader vad den sjätte cirkeln som helhet handlar om. Av nåd har Gud gett danskarna sitt heliga ord. Dock är det att begråta att danskarna inte vill kännas vid eller ta till sig denna stora gåva.

---

[99] Winstrup 1644, s. 57: ”Ved Speylet intet andet end Lowen kand forstaaes / (De Lærde thi det siger) mod den som Synd begaaes.”

[100] Winstrup 1644, s. 57: ”Men de to / som Speylet bær / siig huo de mon være? Moses det oc Aron er / som bær Speylet here; Eller oc de Geistlige Folck / som giøre Folcket skelligt.”

[101] Winstrup 1644, s. 57: ”Men huad betyr de Perler som i Speylet actes? De Budene betyr i Lowen skal betractes.”

[102] Winstrup 1644, s. 58: ”Da kommer strax igien den forrige Suendske Slange I forrige Gestalt / som dig skal giøre bange. Paa Hornet atter siunes i forrige Gestalt Slanger / som før midt udi de ligesom henfalt. .... At Suendsken igienkommer / langt mere grum end nu / Dem vi før kalte Slanger. Du kommer vel ihu.”

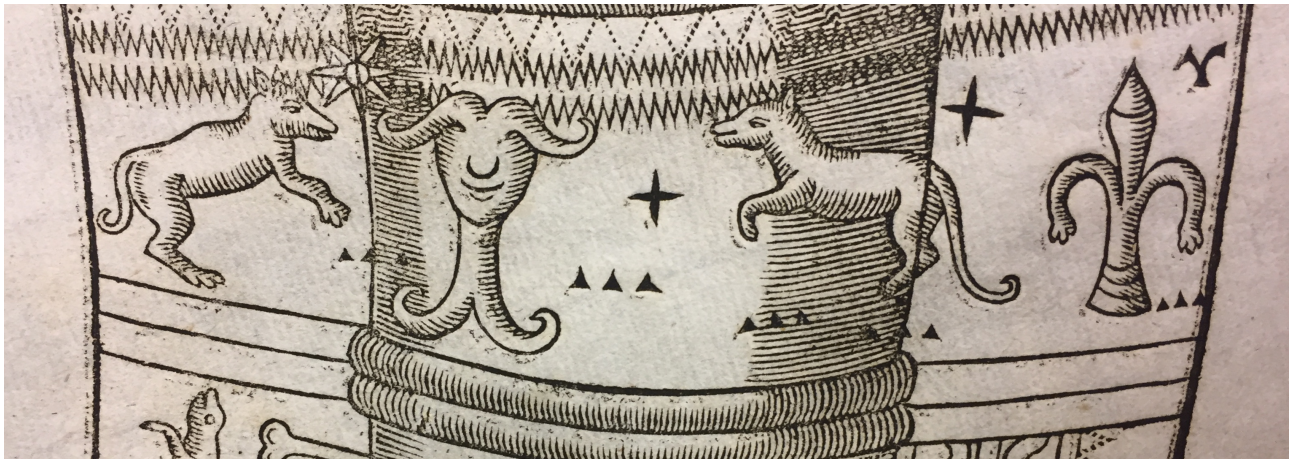

Sjätte cirkeln, figur 1–2.

Figur 1. En Stierne lader sig til sinne / fra huilcken et stort Hoffuet med lange Laacker / som har ingen Øien / sig bortvender; Ja / to Bæster / en paa huer side / løber ind paa samme Stierne med modvente Pander.

Stjärnan är Guds Ord.[103] Vi stänger dock hjärtats dörr, så att stjärnan inte kan upplysa hjärtat. Ansiktet utan ögon betecknar för Winstrup en människa som väl har Guds Ords ljus framför sig men som dock inte ser. De himmelska sändebuden får ringa audiens.[104]

Figur 2 Et Blomster eller Lillie er omgiffuen med nogle flyende Pricker / huilcke ere ligesom Fugle.

Liljan tolkar Winstrup traditionellt utifrån Matt. 6 och liknelsen om liljorna på marken, som visar oss att inte ha omsorg om det jordiska. Guds Ord skall aktas högre än markens liljor, som trots sin prakt vissnar och förgås.[105]

---

[103] Winstrup 1644, s. 59-60: "FØrst kommer dig her fore en klar vel skinnende Stierne / Den mercker her Guds Ord, Guds Ord er en Lucerne Det Sindet kand opliuse. Thi Christus er i det / Naar det i Hiertet skinner / oc bliffuer ey forget."

[104] Winstrup 1644, s. 60: "Det forstaaes ved Hoffuedet kruset Locker hafuer / Som ret for Stiernen staar / dog ey har Siunens Gafuer: Thi det har ingen Øyen / aldelis intet seer."

[105] Winstrup 1644, s. 62: "Vi skulle mere acte Guds Ords klare Stierne / End Verdens wsle Liller: dem foracte gierne. Vi skulle mindre elske Verdens wsle Liller End Guds Ords Stierna klar / saa faa vi ingen Griller."

Sjunde cirkeln

Sjunde cirkeln, figur 1-5.

Figur 1 Ormene / som ere sammenvicklede / betyde Døden / oc voris Dødelighed.
Den sjunde och sista cirkeln på hornet handlar om döden och den yttersta tiden. Om döden påminner första figuren, maskarna som skall förtära människans döda kropp.[106]

Figur 2 De tørre Been bemercker Opstandelsen / som er for Haande.
De uttorkade benen visar enligt Winstrup på uppståndelsen enligt profeten Hesekiel i Hes. 37:

> Profetera och säg till dessa ben: Förtorkade ben, hör Herrens ord! Så säger Herren Gud: Jag skall fylla er med ande och ge er liv. Jag skall fästa senor på er, bädda in er i kött och dra hud över er, jag skall fylla er med ande och ge er liv.

Figur 3 Hierter Ni betyder den yderste oc fuldkommen Dom / oc at Gud vil dømme en huer efter hans Samvittighed oc Hierte / i huicket hand kand see.
En säregen tolkning ger Winstrup när det gäller de nio hjärtan som finns på hornet. Inledningsvis i sitt diktverk angav han att de symboliserade Danmark (se ovan). Nu betecknar de budorden, men varför då nio och inte tio frågar han sig retoriskt. Kättarna (det vill säga de reformerta) har gjort ett bud av två![107] Egentligen haltar hans tolkning

[106] Winstrup 1644, s. 63: "Ormene betyder oc vor Vilkaar dødelig / At vi stedse mindis skal at vi ere skrøbelige."
[107] Winstrup 1644, s. 65: "Men Kettere de sige fast / at de er kun Ni . De giøre et aff to / de sidste to de drager Tilsammens udi et: De ere onde Vrager."

eftersom de reformerta hade tio budord, bildförbudet blev för dem ett särskilt bud.[108] Samtidigt anknyter Winstrup till tidens talmystik, talet nio är fullhetens tal. Tal utöver nio är sammansatta. Talet nio visar Guds fullt ut rätta dom över människan.[109]

Figur 4 Store Orme eller Øgler sammenvicklede / bemercker den ævige Død oc Fordømmelse.
De stora maskarna betecknar evig död och fördömelse.[110] Winstrup hänvisar bland annat till Jesaja 66:24: ”Man skall gå ut och beskåda liken efter dem som förbröt sig mot mig: maskarna i dem skall aldrig dö och elden aldrig slockna. Den synen blir en fasa för alla.”

Figur 5 En Flod eller rindende Strøm som flyder hid oc did / bemercker det ævige Liffs Vellyst oc Glæde.
Floden eller vattenströmmen anknyter Winstrup helt till den bibliska symboliken liksom föregående figur men nu handlar det om det eviga livets glädje och fröjd. Winstrup hänvisar bland annat till Ps. 46:5: ”Här är en flod vars strömmar ger glädje åt Guds stad, som den Högste har helgat till sin boning.” och till Jesu ord i Joh. 7:38: ”Den som tror på mig, ur hans inre skall flyta strömmar av levande vatten, som skriften säger.”

Slutord

Få fornfynd har genom tiderna fascinerat gemene man i Danmark som guldhornen från Gallehus. Redan i samband med fyndet av det längre hornet år 1639 och sedan av det kortare år 1732 lades grunden för tolkningar och berättelser av divergerande slag kring hornen. Hornens egendomliga figurer ägnades intresse men senare också hornens dramatiska öde när de stals och smältes ner år 1802. Hornen hade vid det här laget blivit också en viktig nationell symbol och skulle så förbli även efter det att de inte längre fanns. En rekonstruktion av hornen gjordes dock av nationalmuseet i Köpenhamn vid mitten av 1800-talet, och idag tillhör kopiorna och berättelsen om hornen det danska kulturarvet. Särskilt det längre hornet kom att symbolisera Danmark som nation. Att så blev fallet kan från början tillskrivas inte minst biskop Peder Winstrup som i sitt diktverk och politiska allegori från år 1644 *Cornicen Danicus* som den förste beskrev hornet med dess figurer

[108] Se Arvidsson 1987, s. 73–79.
[109] Winstrup 1644, s. 65: ”Oc a paa Hornet findes ni Hierter I icke meer / Der aff fuldkommen HErrens Dom lettelig vi seer. Ni er fuldkommen Tal: huad ydermeere telles / Er sammensat at fleer / enfoldig Ni formeldes.”
[110] Winstrup 1644, s. 66: ”Ved Orm thi i Skrifften ævig Helffuede Pine Forstaaes. ...”

utifrån denna symbolik. Hornet som symbol för Danmark anammades sedan av nationalromantiken under 1800-talet.

Ett exempel i nyare tid på hur djupt rotad denna nationella symbolik kring hornet och hornen varit utgör de kopior som Danska staten donerade år 1945 till Malmö stad som tack för hjälpen med flyktingmottagandet under andra världskriget. De dåvarande tjänstemännen vid Malmö stad lär dock inte ha förstått donationens stora symboliska värde. Hornen hamnade nämligen i en låda i ett magasin, där de glömdes bort tills en musikarkeolog på 1980-talet fann dem i samband med en inventering av forntida musikinstrument.[111] De placerades då på kungsvåningen på Malmöhus slott. Idag befinner de sig dock åter i museets magasin efter att ha varit utlånade flera år. Men i Malmö kom hornen väl till sin rätt. Under Torstenssonkriget 300 år före donationen vistades biskop Peder Winstrup i staden och författade här sitt diktverk där symboliken först formulerades!

De av danska staten år 1945 donerade kopiorna utställda på kungsvåningen på Malmöhus slott på 1990-talet.

[111] Sven Rosborn, *Den skånska historien. Före skrivkonsten,* Malmö 1999 sid. 146–148.

Källor och litteratur

Arvidsson, Bengt, *Bildstrid – Bildbruk – Bildlära. En idehistorisk undersökning av bildfrågan inom den begynnande lutherska traditionen under 1500-talet*. Studia Theologica Lundensia. 41. Lund: Lund University Press, 1987.

Arvidsson, Bengt, *Naturlig teologi och naturteologi. Naturen som bild i dansk fromhetstradition omkring år 1600*. Studia Theologica Lundensia, 45. Lund: Lund University Press, 1990.

Arvidsson, Bengt, *Själens örtagård. Trädgårdskonstens betydelse för bildspråket i uppbyggelselitteraturen omkring år 1600.* Studia Theologica Lundensia, 46. Lund: Lund University Press, 1991.

Arvidsson, Bengt, *Figurerna på guldhornet från Gallehus som gudomlig uppenbarelse. Ole Worms, Paul Egards, Envald Nicolaus Randulfs och Peder Winstrups tolkningsförsök,* i *Kirkehistoriske Samlinger 1993,* København 1993 s. 59–75.

Arvidsson, Bengt, *Image of devotion and reflection of images in evangelical life of piety during the seventeenth and eighteenth centuries,* i *Images of Cult and Devotion*. København: Museum Tusculanums forlag, 2003, s. 305–312.

Arvidsson, Bengt, *Till sakralt bruk. Kyrkobyggnaden i lundabiskopen Mads Jensen Medelfars (1579–1637) liv och teologi*. Lund 2012.

Bencard, Mogens, *Den første guldhornsfejde,* i *Fortid og nutid* 1991:3, s. 159–174.

Breve fra og til Ole Worm I 1607–1636. Oversat af H. D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen. København 1965.

Breve fra og til Ole Worm II 1637–1643. Oversat af H. D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen. København 1967.

Breve fra og til Ole Worm III 1644–1654. Oversat af H. D. Schepelern under medvirken af Holger Friis Johansen. København 1968.

Brix, Hans, *Guldhornene fra Gallehus. Med et tilläg om Gundestrup-Karret*. København 1949.

Brøndsted, Johannes, *Guldhornene. En Oversigt*. København: Nationalmuseet, 1954.

Dansk Biografisk Leksikon, Udgivet af C. F. Bricka 1887–1905: *Bind IV* (Ernst, Henrik) s. 569–572; *Bind XVI* (Stephanius, Steffen Hansen) s. 400–404 och *Bind XIX* (Vinstrup, Peder Pedersen) s. 53–56.

Egard, Paul, *Theologische vnd Schriffmaessige Gedancken / Vnd Ausslegung ueber das wunderbare / koestliche vnd kunstreiche guelden Horn / Des Durchlaeuchtigen / Hochgebornen Fuersten vnd Herrn / Herrn CHRISTIANI des fuenfften / zu Dennemarck / Norwegen / etc. Erwehlten Princen / welches nicht so gaar vor langen funden / vnd hierbey eigentlich abgebildet ist. Zu dem Ende an das Liecht gegeben / das Gottes wunderbare Wercke vnd Wege erkandt / vnd viel Menschen in ihrem Hertzen erbawet vnd gebessert werden.* Lüneburg 1642.

Engelhardt, Paul Erik, *Skåne mellem dansk och svensk. En undersøgelse af de nationale brydninger i Skåne stift i årene 1658 til 1679. Holdninger hos biskoppen og i præsteskabet*. København: Museum Tusculanums forlag, 2007.

Hansson, Karl F., *Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658*. Lund 1950.

Hansson, Karl F., *Biskop Peder Winstrup (1605–1679).* Föreningen det gamla Lund, Årsskrift XXXIV. Lund 1952.

Höpel, Ingrid, *Emblem und Sinnbild. Vom Kunstbuch zum Erbauungsbuch.* Frankfurt am Main 1987.

Karsten, Per och Manhag, Andreas, *Peder Winstrup – historier kring en 1600-talsmumie,* Lund: Historiska museet vid Lunds universitet 2017.

Oehlenschläger, Adam, *Digte*. *Udgivet og kommenteret af Povl Ingerslev-Jensen*, Oehlenschläger Selskabet 1979.

Randulf, Enevald Nicolaus, *Tuba danica, Hoc est: Dissertatio Theologica, De Aureo Cornu in Cimbria invento, ceu tuba clangente, Deus Opt. Max. nos, qvi Regnum Daniæ incolimus, excitat ex infelici fecuritatis somno, ut immensa beneficia nobis & majoribus nostris divinitus collata grati agnoscamus: nefandam vero ingratitudinem & contumaciam nostram, qva iram Dei horrendam ac poenas gravissimas contraximus, serio deploremus, & culpam omnes apud ipsius tribunal per meritum Jesu Christi supplices deprecemur.* København 1644.

Ridderstad, Per S., *Lundatryckerier,* i *Bokkulturen i Lund.* Kulturens årsbok 1995, Lund, s. 64–89.

Rosborn, Sven, *Den skånska historien. Före skrivkonsten,* Malmö 1999.

Sahlstedt, Abraham, *Sinnebildskonsten med en samling af sinnebilder och deras uttydning.* Stockholm 1758.

Sander, Fredrik, *Guldhornen från Gallehus i Slesvig. Nordens yppersta fornfynd upptäckta och åter förlorade. En mythhistorisk och arkeologisk undersökning.* Stockholm 1888.

Schepelern, H. D., *Museum Wormianum. Dets Forudsætninger og Tilblivelse.* København 1971.

Scriver, Christian, *Gottholds fyra hundrade tilfelleliga betrachtelser, wid mångahanda konstiga och naturliga tings begrundande, och wid åtskilliga tilfellen til Guds ähro, sinnets förbettring och gudachtighetenes öfning hållna, vphemtade, vpteknade och med ett ömnigt register, samt en anledning, huru the wid sön- och högtidsdagars epistlars och evangeliers förklaring kunna brukas.* Norrköping 1727.

Tuneld, John, *Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624.* Lund 1934.

Winstrup, Peder, *Den gyldene Kundskab at kiende sig selff ... vdi en Ljgprædicken, der ... fru Jytte Gyldenstiern Otte Tottes til Næs, hendis ljg ... anno 1640. den 20 septembris ... udi Lunde Domkircke sørgeligen bleff nedersat.* København 1640.

Winstrup, Peder, *Cornicen Danicus, seu Carmen de aureo serenissimi et illustrissimi Christiani, Daniæ, Norvegiæ etc. electi principis cornu, priscis et miris emblematibus conspicuo, in Cimbria invento anno 1639, præsentem Daniae faciem, seu rerum Danicarum statum, inexpectatam Suecorum irruptionem et certissimam Danorum liberationem ...* København 1644.

Winstrup, Peder, *Den Danske Hornblæser / Det er En dict / om den STORMECTIGSTE OC HØJBORNE HERRES H. CHRISTIANS, Danmarckis / Norges etc. Vdualde Prindses / GULD HORN: Som er med Wnderlige Figurer / paa gammel viiss / beprydet / oc bleff fundet vdi Jylland Anno 1639. Huilcket affmaler oss Danmarckes etc. Nerverende Tilstand / de Swendskis wformodelig Indfald / oc de Danskis visse befrielse: Ja derforuden ocsaa Aabenbarer den Danske Nations oc Folckes Synder / saa vel de som gick i Svang for denne Krigs Vlycke / som de mand frycter for at vilde hendis effter denne Krig / huilcken GVD aff Naade oc idel Barmhiertighed vist vil stille; Først skreffuet paa Latine / med en Ziirlig oc*

herlig Stiil udi Martii Maanede 1644. Aff en Velbekiendt oc Viitberømt Høylerd Mand / som beskreff sit Naffn med Frelserens Ord / som findis Matth. 7. v. 13. 14. Men effter manges begiering fortolcket / oc vdsat Paa Danske Tungemaal att en / Som Paa HERREN Haaber / vdi samme Aar M. DC. XLIV. København 1644.

Winstrup, Peder, *Epigrammatum libri tres.* Jena 1632.

Winstrup, Peder, *Epigrammata, olim Jenæ impressa, nunc ab autore recognita, locupletata atque ex voto plurimorum denuo edita, tribus libris inclusa,* København 1653.

Winstrup, Peder, *Belli Svecico-Danici Thaumasia, seu Opera mirabilia, proximâ belli tempestate, ab admirabili Deo in Dania patrata ..., Recitata in Synodo Lundensi verna 14. Aprilis Anno M. DC. XLVI.* København 1646.

Winstrup, Peder, *Svenske-danske krigs under det er Guds underlige gierninger, som den underlige Gud giorde i Danmarck, udi sidst forleden feide. Hvilcke bleffve høytideligen met stor tacksigelse, Gud til loff och ære, udi en offentlig tale opregnede, met en ferdig hukommelse, udi menige prowesters sambqvemb, paa Lunde waars landemode 14 april. 1646 aff ærverdig, hæderlig oc høylerd mand D. Peder Winstrup. Doctor i den H. Skrift zc. voris kiere høyverdige fader oc biskop her i staane: oc bleffve de prentede effter meenige skaanske præsteskabs store begiering oc attraa, men siden fortolckede oc aff det latinske paa vort danske tungemaal udsætte. Aff Peder Hermandsøn, rectore i Malmøes skole.* København 1647.

Winstrup, Peder, *INAUGURATIONS PRÆDICKEN ANNO 1668, den 28. Januarij Paa CAROLI Dag / Der Regia Academia CAROLINA, eller Giøtha-Riges Kongelige Universitet udi Lund i Hertugdommet Skaane / udi en meget stor oc Folckriige Forsambling bleff indviiet / Effter Kongelig Mayestaetes naadigste Villie oc Befalning / holdet aff PEDER WINSTRUP D. Biscop offver Skaane Stifft.* Malmø 1668.

Worm, Ole, De *Aureo serenissimi Domini Christiani Qvinti Daniæ, Norvegiæ & c. electi Principis CORNU.* København 1641.

Bildförteckning och bildrättigheter

s. 5 Jan-Olof Aggedal.

s. 6 Efter Karl F. Hansson, Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658, Lund 1950, frontespis.

s. 7 Bengt Arvidsson.

s. 9 Lennart Larsen © Nationalmuseet, København.

s. 11 http://www.graenseruten.dk/SEEEMS/4226.asp.

s. 12 © Nationalmuseet, København.

s. 13 https://www.gucca.dk/guldhornene-dvd-p16300.

s. 15 Efter John Tuneld, Prästrelationerna från Skåne och Blekinge av år 1624, Lund 1934 sid. 10.

s. 17 Lunds universitetsbibliotek (1989).

s. 23 Bengt Arvidsson.

s. 24 Digitaliserat exemplar Lunds universitetsbibliotek.

s. 26 Digitaliserat exemplar Lunds universitetsbibliotek.

s. 27 Bengt Arvidsson.

s. 32 Bengt Arvidsson.

s. 33 (Riksvapnet):
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c6/National_Coat_of_arms_of_Denmark.svg.

s. 33-46 (detaljer hornet) Bengt Arvidsson.

s. 48 © Matso Pamucina, Malmö Museer.

Stiftshistoriska sällskapet

har till uppgift att väcka och samordna intresset för historiska studier rörande Lunds stift och dess församlingar samt att i mån av möjlighet understödja sådana studier.

Stiftshistoriska sällskapet i Lunds stift bildades den 29 september 1999.

Sällskapet vill:
Initiera stiftshistorisk forskning på stifts– och lokalnivå.

Anordna symposier, föredrag och studiebesök.

Arbeta med tillkomsten av en stiftshistorisk skriftserie, meddelandeserie samt utge årsskrift.

Hålla kontakt med övriga stiftshistoriska sällskap, med stiftshistorisk forskning i Danmark.

Medlemskap kan erhållas av enskilda personer, församlingar, kyrkliga organisationer och sammanslutningar som är intresserade av sällskapets arbete.

För ytterligare information kontakta
ordförande TD Anna Minara Ciardi
ordf@lundsstiftshistoriska.se

vice ordförande professor em Bertil Nilsson,
vordf@lundsstifthistoriska.se

sekreterare TD Bengt Arvidsson
sekr@lundsstifthistoriska.se

http://www.lundsstiftshistoriska.se

Biskop Winstrup är främst ihågkommen för sin långa ämbetsperiod under vilken han fick uppleva nationsbytet år 1658.
I historieskrivningen har hans förhållande till statsmakten före och efter freden i Roskilde diskuterats. I det sammanhanget har hans politiska allegori *Den Danske Hornblæser* från år 1644 återkommande refererats, och diktverket utgör den säkerligen mest kända skriften ur hans författarskap. Diktverket är en tolkning av figurerna på det guldhorn som hittades år 1639 i Gallehus i södra Jylland och som blev en dansk nationalklenod.
I denna småskrift presenterar TD Bengt Arvidsson detta diktverk utifrån den teologiska och kulturella miljö i vilken det tillkom.